

ระบบทุนนิยมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชานาไทย*

จามะรี พัทธ์พงษ์**

แนวคิดทฤษฎี

ความก้าวหน้าของระบบทุนนิยมของประเทศทางตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และ 19 ได้มีผลกระทบอย่างสำคัญในการพัฒนาทางด้านความคิดของนักสังคมศาสตร์ ได้มีความเชื่อกันอย่างแพร่หลายถึงการพัฒนาแบบเส้นตรง (unilinear) จากระบบ “ประเพณีนิยม” (traditionalism) ไปสู่ระบบทุนนิยม โดยทั่วไปเชื่อกันว่าระบบทุนนิยมนั้นเป็นระบบที่ดีกว่า, เหนือกว่า, และประเทศด้อยพัฒนานั้น ในที่สุดสักวันหนึ่งก็จะก้าวขึ้นไปสู่ระบบทุนนิยม

เมื่อพูดถึงระบบทุนนิยมนั้น คนธรรมดาทั่วไปมักจะนึกไปถึงระบบในประเทศอเมริกา อังกฤษ หรือ ยุโรปตะวันตกอื่น ๆ ซึ่งเป็นประเทศที่มีการพัฒนาก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม และสัดส่วนของกิจกรรมในองค์ประกอบของรายได้ประชาชาติ

(GNP) ได้ลดความสำคัญลงไป ในประเทศเหล่านั้น มีประชากรคิดเป็นเปอร์เซ็นต์จำนวนน้อยเท่านั้นที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท การกสิกรรมมักจะใช้เครื่องจักรที่รุนแรงเป็นตัวช่วย บนที่ดินขนาดใหญ่ และมาตรฐานการครองชีพของคนในเขตชนบทก็สูงเกือบเทียบเท่าคนในเขตเมือง (เช่นมีเครื่องรับโทรทัศน์, ตู้เย็น และเครื่องอำนวยความสะดวกอื่น ๆ คล้าย ๆ กัน) กล่าวโดยสั้น ๆ “ชาวนา” (peasants) ได้สูญหายไป เหลือเพียง “กสิกร” (farmers) ที่ประกอบกรกสิกรรมในระบบทุนนิยม ไม่ใช่แบบ “ประเพณีนิยม” อีกต่อไป

ตัวดวงในการพัฒนา ไปสู่ระบบทุนนิยมในประเทศด้อยพัฒนานั้นนักสังคมศาสตร์บางท่านเชื่อว่าอยู่ในส่วนของสังคมชานาซึ่งเป็นส่วนซึ่งด้าหลังและกคคอยู่ในประเพณีนิยมและมักจะทำปฏิเสธรอย่างไว้เหคผลที่จะพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น ตัวอย่าง

* บทความนี้เก็บความจากวิทยานิพนธ์ปริญญาโท ที่เสนอต่อมหาวิทยาลัยแมนเชสเตอร์, ประเทศอังกฤษ ปี 1982 โดยมี Hamza ALAVI เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา.

** อาจารย์ ภาควิชาสังคม-มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นักทฤษฎีบางท่านซึ่งเชื่อในความก้าวหน้าของระบบทุนนิยม ซึ่งจะเข้ามาแทนที่ประเพณีนิยมในที่สุด ได้แก่ Hoselitz ซึ่งมองว่าประเทศคือยพัฒนาต้อง "กำจัดก้าวแปรทางค่านประเพณีนิยม" (elimination of 'traditional' pattern variable) จึงจะพัฒนาได้ และ Rostow ผู้แบ่ง "ขั้นตอนของความเจริญเติบโต" (Stages of Growth) เป็นห้าขั้นตอน โดยประเทศคือยพัฒนาอยู่ในตอนต้น ๆ ส่วนประเทศพัฒนาแล้วอยู่ในตอนสุดท้าย ความเชื่อของทั้งสองนักทฤษฎีนี้ได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีการแปรทางค่าน (Talcott Parsons) และชี้ให้เห็นชัดถึงความเชื่อในการพัฒนาของสังคมแบบเส้นตรง จากประเพณีนิยมไปสู่ทุนนิยม

แม้กระทั่งมาร์กซ์ก็เคยเชื่อว่าระบบทุนนิยมนั้นเป็นสิ่งที่ดีหลีกเลี่ยงไม่ได้ " (พวกนายทุน) บังคับชนชาติต่าง ๆ...ให้ยอมรับวิถีการผลิตแบบนายทุน กล่าวโดยย่อ, พวกมันสร้างโลกขึ้นมาตามรูปแบบของมันเอง" (Marx & Engels, 1968 : 29) ในระบบทุนนิยม, กลุ่มชนชั้น, เช่นเดียวกับกลุ่มชนชั้นในส่วนระหว่างกลางอื่น ๆ ก็จะต้องสูญหายไป*

กู๊ดแมนและเรดคลิฟท์ (Goodman and Redclift) กล่าวสรุปว่า "ใจความสำคัญเกี่ยวกับงานเขียนของมาร์กซ์ที่เกี่ยวกับชาวนาวิกคือว่า มันมีข้อขัดแย้งระหว่างการเติบโตของอุตสาหกรรมทุนนิยม

* งานเขียนตอนต้น ๆ ของมาร์กซ์แสดงออกชัดในประเด็นนี้ แต่ตอนหลังได้มีผู้เสนอว่างานเขียนในตอนปลายชีวิตของมาร์กซ์ได้แสดงความลังเลว่า การพัฒนาจากศักดินาเป็นทุนนิยมเป็นคอมมิวนิสต์ อาจไม่ใช่เพียงเส้นทางเดียวของการพัฒนา

กับระบบการถือครองที่ดินซึ่งยังมีรูปแบบแบบก่อนทุนนิยม ในความเห็นของมาร์กซ์ ระบบทุนนิยมได้นำรูปแบบการซุกครีตส่วนเกินแบบใหม่มาแทนที่แบบเก่า, ครอบครัวยาวนาจะถูกซุกครีตส่วนเกินในรูปแบบของภาษีและค่าเช่าแทนที่การส่งส่วยในระบบศักดินา (feudal dues) ในที่สุดกลุ่มชาวนาจะสูญหายไป เพราะพวกเขาไม่สามารถร่วมมีส่วนในระบบตลาดได้และระบบตลาดก็ไม่ต้องการข้อผู้ผลิตที่เป็นชาวนาอีกต่อไป" (Goodman & Redclift, 1981 : 3-4) กล่าวโดยสั้น ๆ การแทรกตัวของระบบทุนนิยมลงบนโครงสร้างแบบศักดินาโดยการซุกครีตในรูปแบบของภาษีและค่าเช่า (ซึ่งเป็นเงินสด) ได้ทำให้ต้นทุนในการผลิตของชาวนาสูงขึ้น และทำให้ชาวนาแข่งขันสู้ผู้ประกอบการแบบนายทุนรายใหญ่ไม่ได้ ในที่สุดชาวนาบางพวกอาจจะต้องเลิกประกอบการทำนาเองและต้องกลายมาเป็นผู้ขายแรงงาน

เลนินและเฮอร์สค็อกเห็นด้วยกับมาร์กซ์ว่ากลุ่มชาวนาจะต้องสูญหายไปในที่สุด โดยส่วนใหญ่กลายเป็นผู้ขายแรงงาน เลนินเป็นผู้ที่ให้ความสนใจอย่างมากในการขยายความแตก่างไปในคู่ทางตรงกันข้าม (polarisation) ของชาวนา เลนินได้พยายามแสดงให้เห็นว่าในประเทศรัสเซียในตอนต้นศตวรรษที่ 19 ได้เกิดการแตกแยกเป็นสองขั้วของชาวนา โดยมีกลุ่มหนึ่งได้แก่ชาวนารวยเป็นพวกที่ใช้เครื่องจักรกลทันสมัย กับอีกพวกหนึ่งคือชาวนาจนซึ่งจำเป็นต้องขายแรงงานของคนเข้ารับจ้างในที่ดินของชาวนารวยเป็นเครื่องหารรายได้เพิ่มเติม อีกประเด็นหนึ่งที่เลนินเน้นคือเรื่องที่ว่าชาวนาจนนั้นเป็นผู้ที่มีส่วนช่วยสร้างความสำเร็จเติบโต

ให้แก่ตลาดในประเทศ (home market) ในสมัยนั้นพวกนารอดนิกส์ (Narodniks) ที่เป็นกลุ่มนักปฏิวัติอีกกลุ่มหนึ่งในรัสเซีย มีความเห็นว่า พวกชาวนานั้นขาดอำนาจซื้อ ดังนั้นเศรษฐกิจของรัสเซียจะเจริญเติบโตไม่ได้ นอกจากจะขยายตลาดออกไปนอกประเทศ แต่เดิมนั้นมีความเห็นแย้งว่า ถึงแม้ชาวนาจะเป็นผู้ขายสินค้ากรรมจำนวนมากน้อยกว่า (เมื่อเทียบกับชาวนารวย) แต่ชาวนานั้นก็เป็นผู้ซื้อจากตลาดในสัดส่วนที่มากกว่า ทั้งนี้เพราะว่าชาวนาไม่มีปัจจัยในการผลิตมากพอที่จะผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองได้ ดังนั้นจึงต้องซื้อสินค้า (อุปโภค บริโภค) จากตลาดโดยใช้เงินที่ได้มาจากการขายแรงงาน ในความเห็นของเลนินการแตกแยกเป็นสองขั้วของชาวนาเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาเติบโตของระบบตลาดในระบบทุนนิยมเพราะชาวนาจนจำเป็นต้องขายแรงงานเพื่อซื้อสินค้าเพิ่มเติมจากตลาด

เช่นเดียวกับเลนิน เคาท์สกีก็ได้เน้นความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิวัติกรรมกับการพัฒนาเติบโตของระบบทุนนิยม โทความเห็นของเคาท์สกี “ประการแรก, กลไกกรรมต้องเป็นตัวสร้างส่วนเกินเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาอุตสาหกรรม ประการที่สอง คนในภาคปฏิวัติกรรมต้องมีส่วนช่วยในการสร้างความเติบโตของตลาดภายในประเทศ โดยเป็นผู้ซื้อสินค้าที่ผลิตโดยภาคอุตสาหกรรม” (Goodman & Redclift, 1981 : 3) อย่างไรก็ตาม, เคาท์สกียอมรับว่า ภาคปฏิวัติกรรมมี “ลักษณะพิเศษ” ซึ่งจะช่วยให้กลุ่มชาวนาสามารถ

ดำรงอยู่ ไม่สูญหายกลายเป็นผู้รับจ้างแรงงานอย่างรวดเร็ว ถึงแม้ว่า เคาท์สกีจะเชื่อว่าในระยะยาวพวกชาวนาจะต้องกลายเป็นผู้รับจ้างแรงงานไป ในที่สุด “ลักษณะพิเศษ ที่ว่านี้ได้แก่ที่ดิน, ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญในภาคปฏิวัติกรรมไม่สามารถเติบโตเพิ่มเติมได้อย่างรวดเร็ว เหมือนปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ในภาคอุตสาหกรรม (เช่น โรงงาน, เครื่องจักร ฯลฯ) ดังนั้นการขยายตัวของระบบทุนนิยมเข้าไปในภาคปฏิวัติกรรมในขั้นแรกจึงไม่ใช่การสร้างการกระจุกตัวของที่ดิน (accumulation of land) ระบบการถือครองที่ดินแบบเก่าอาจดำรงอยู่ได้ ชั้นแรกของการแทรกแซงของระบบทุนนิยมในภาคปฏิวัติกรรม น่าจะให้แก่การนำพืชผล ฯลฯ มาขายแลกกับเงินตรา (เพื่อไปเสียค่าเช่าและภาษี)” (Banaji, 1980 : 74-75)

กล่าวโดยสรุป นักทฤษฎีมาร์กซิสต์รุ่นแรกมองปัญหาของชาวนาในลักษณะดังต่อไปนี้คือ:-

- 1) ความเห็นอกว้าของวิทยาการของระบบทุนนิยมจะเข้ามาแทนที่วิทยาการอันล้ำลึกของชาวนา
- 2) ระบบการทำนาบนที่ดินผืนใหญ่แบบทุนนิยมมีความเห็นอกว้ากว่าการทำนาในที่ดินผืนเล็กๆ ของชาวนา

นักทฤษฎีมาร์กซิสต์รุ่นแรกๆ ยึดมั่นในเรื่องการเผชิญหน้ากันทางการเมืองระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมกร ซึ่งเชื่อว่าจะเกิดขึ้นทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท ดังนั้นรัฐในระบบสังคมนิยมจึงมีข้ออ้างในการที่จะยึดที่ดินมาจากชนชั้นนายทุนในชนบทมาดำเนินการโดยรัฐ ในรูปแบบนารวมหรือนาสหกรณ์.

การก่อกำเนิดของชาวนา

หลังจากเลนินและเกออร์กี การศึกษาเกี่ยวกับชาวนาได้หยุดชะงักไปชั่วคราว ในสหรัฐอเมริกา ปัญหาเรื่องชาวนาไม่ใช่เรื่องน่าสนใจเท่ากับปัญหาการเผยแพร่วิทยาการสมัยใหม่ให้ "กสิกร" ยอมรับเพื่อเพิ่มผลผลิต ซึ่งเป็นรากฐานความสนใจของสังคมนิยมในอเมริกา สำหรับในยุโรปตะวันออก โดยเฉพาะประเทศในกลุ่มคอมมิวนิสต์ หลังจากการปฏิวัติรัสเซีย 1917 ปัญหาเรื่องชาวนาได้ถูกมองในแง่หนึ่ง อुकุนคิกิในยุคนั้นได้แก่ความคิดที่ว่าควรจะนำระบบนารวมหรือนาสหกรณ์เข้ามาแทนที่ระบบการผลิตแบบชาวนา (ที่ชาวนาแต่ละคนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและผลผลิตของตน) อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าระบบนารวมไม่สามารถให้ผลผลิตเพียงพอต่อความต้องการบริโภคภายในประเทศ และผลผลิตจากที่ดินของชาวนาเอกชนก็ยังคงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญในการเลี้ยงดูประชากรของประเทศกลุ่มคอมมิวนิสต์

ความพยายามครั้งแรกที่จะศึกษาการดำรงอยู่ของชาวนาได้แก่ผลงานของนักเศรษฐศาสตร์ชาวรัสเซีย ชื่อ ชายานอฟ (Chayanov, 1966) ซึ่งศึกษาเรื่อง "เศรษฐกิจชาวนาในสหภาพโซเวียตในทศวรรษ 1920"

ชายานอฟได้แสดงให้เห็นลักษณะเด่นพิเศษของชาวนา ซึ่งเป็นผลให้เศรษฐกิจแบบชาวนาดำรงอยู่ได้นาน ถึงแม้คนทั่วไปจะเชื่อว่ากลุ่มชาวนาจะค่อยๆ สลาย (กลายเป็นแรงงานรับจ้าง)

ไปในที่สุด ในความเห็นของชายานอฟ ครอบครัวยุคใหม่หนึ่งเป็นทั้งหน่วยผลิต (unit of production) และหน่วยบริโภค (unit of consumption) ในเวลาเดียวกัน เมื่อเวลาประสบความยากลำบาก หน่วยครอบครัวชาวนาสามารถบีบ (squeeze) ตนเองลง โดยการบริโภคให้น้อยลงและทำงานให้มากขึ้น เพื่อที่จะดำรงชีวิตอยู่ต่อไป (พวกผู้รับจ้างแรงงานไม่สามารถทำอย่างเดียวกันนี้ได้ เพราะพวกเขาได้สูญเสียปัจจัยการผลิตไปแล้ว)

ข้อเสนอของชายานอฟมีนัยทางการเมืองในแง่ที่ว่าระบบนารวมหรือนาของรัฐไม่ใช่ระบบที่จะมีความเป็นเลิศกว่าระบบทำนาแบบชาวนาเสมอไป ถึงแม้ชาวนาจะเป็นเจ้าของทรัพย์สินสัมพัทธ์ (ที่ดิน) ซึ่งขัดกับหลักการทางสังคมนิยม ซึ่งไม่เห็นด้วยกับการเป็นเจ้าของทรัพย์สินสัมพัทธ์ส่วนตัวของเอกชน ชายานอฟพยายามโต้แย้งว่าพวกชาวนามีระบบ "วิธีการผลิตแบบชาวนา" (peasant mode of production) ซึ่งต่างไปจากระบบทุนนิยม เพราะฉะนั้นการเป็นเจ้าของที่ดินของชาวนาค้างกับการเป็นเจ้าของทรัพย์สินสัมพัทธ์ในระบบทุนนิยม ใน "วิธีการผลิตแบบชาวนา" จะไม่มีแนวโน้มของการกระจุกตัวรวมกันของที่ดิน (ภายใต้เจ้าของคนเดียว) เช่นในระบบทุนนิยม แต่แนวโน้มจะเป็นไปในทางที่ดินจะแบ่งแยกเป็นผืนเล็กผืนน้อยมากขึ้น ทำให้เกิดแนวโน้มสู่ความ "เสมอภาค" ของชาวนามากกว่าแนวโน้มไปสู่ความแตกแยกเป็นสองขั้วดังที่เลนินคาดการณ์ไว้.

ทฤษฎีเกี่ยวกับการ “ปะทะประสาน” ของวิธีการผลิต

ในช่วงระยะหลัง นักทฤษฎีมาร์กซิสต์หลายท่านได้พบว่า ไม่แต่ชาวานจะมีแนวโน้มที่จะดำรงอยู่แทนที่จะสูญหาย (กลายเป็นผู้ว่างงาน) อย่างรวดเร็วตามที่คาดการณ์ไว้โดยเลนินและคนอื่นๆ แต่พวกเขายังคงพบว่าการผลิตโดยชาวานในสังคมโลกที่สามมีความเกี่ยวพันอย่างแนบแน่นกับการพัฒนาเคบิโศของวิธีการผลิตแบบทุนนิยม ทฤษฎีเกี่ยวกับ “การปะทะประสานของวิธีการผลิต” (articulation of modes of production) ก็เกิดขึ้นบนรากฐานการสังเกตการณ์อันนี้ ความกีดกันของทฤษฎีนี้ก็คือ การพัฒนาของวิธีการผลิตแบบทุนนิยม แทนที่จะเข้ามากำจัดและแทนที่วิธีการผลิตแบบก่อนทุนนิยมให้หมดไป กลับมีส่วนร่วมในการ “รักษาไว้พร้อมกับทำให้สลายไป” (conservation/dissolution) ในเวลาเดียวกัน หรือทำให้เกิดการ “ปะทะประสาน” ระหว่างวิธีการผลิตก่อนทุนนิยม และวิธีการผลิตแบบทุนนิยม

ทฤษฎีเกี่ยวกับการปะทะประสานของวิธีการผลิตเริ่มในกลุ่มนักมานุษยวิทยาเศรษฐกิจฝรั่งเศส ในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ 1960 ดังปรากฏในงานของเรย์, โกคาเดียร์, เมลลาซุส และคูเปรย์ รากฐานของทฤษฎีนี้ได้รับอิทธิพลมาจากความคิดในแนวโครงสร้างนิยม (structuralism) ของอัลตุสแซร์ และ บาลิบาร์ ในขณะที่เดียวกันอาจจะถือเป็นปฏิวิธิตอบโต้ต่อทฤษฎี “การพัฒนาของความก้อยพัฒนา” (Development of Under-

development) ของอังเดร กุนเคอร์ แฟรงค์ก็ด้วยก็ได้

สำหรับแฟรงค์ “ความก้อยพัฒนา” มิใช่การขาดการพัฒนา แต่เป็นผลมาจากการพัฒนาตนเอง ชาติที่พัฒนาแล้วนั้นพัฒนาไปได้ด้วยหยาดเหงื่อของชาติที่ก้อยพัฒนา เช่นเดียวกับภาคเมืองก็พัฒนาไปได้ด้วยหยาดเหงื่อของภาคชนบท ในความเห็นของแฟรงค์ กลุ่มสังคมชาวานที่เป็น “ประเพณีนิยม” และถ้าหลัง นั้นมิใช่ส่วนสังคมที่ยังไม่ได้รับการพัฒนา หากแต่ความก้อยพัฒนาในชนบทและความยากจนของชาวานเป็นผลอันเนื่องมาจากการถูกขูดรีดโดยเมืองใหญ่ ในความเห็นของนักทฤษฎีบางท่าน ส่วนสังคมชนบทอันถ้าหลังนั้นยังไม่เป็นทุนนิยม แต่ในความเห็นของแฟรงค์ ความถ้าหลังในภาคชนบทเป็นส่วนหนึ่งและเป็นผลของการพัฒนาของระบบทุนนิยม

ข้อเสนอของแฟรงค์ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนักทฤษฎีหลายคน ลาเคลา (Laclau, 1971) เป็นนักทฤษฎีคนหนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นว่า แฟรงค์อาจมีความถูกต้องเมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ทางการตลาด (market relation) เป็นตัวเชื่อมภาคชนบทกับภาคเมือง ให้ติดต่อกันและเป็นการเชื่อมชาติที่ก้อยพัฒนาให้ติดต่อกับชาติที่พัฒนาแล้ว อย่างไรก็ตามลาเคลาก็ค้านว่า การที่ส่วนหนึ่งของสังคมมีการติดต่อกับส่วนอื่น โดยผ่านความสัมพันธ์ทางการตลาด ไม่ได้หมายความว่าสังคมส่วนนั้นได้กลายเป็นทุนนิยมไปแล้ว เช่นเดียวกับสังคมที่คนคิดค้อยด้วย การที่จะถือว่าสังคมใดเป็นทุนนิยมหรือไม่ ควรจะดูที่วิธีการผลิตของสังคมนั้นมากกว่า เพราะฉะนั้นในขณะที่แฟรงค์อ้างว่าประเทศลาตินอเมริกา

กาในศตวรรษที่ 16 นั้น ได้กลายเป็นทุนนิยมไปแล้ว (และที่ล้าหลังอยู่ทุกวันนี้ก็เพราะความเป็นทุนนิยมนั่นเอง) ลาเตลาได้คัดค้านว่าลาตินอเมริกาในศตวรรษที่ 16 ยังไม่เป็นที่นิยม และปรากฏชัดว่าวิถีการผลิตของลาตินอเมริกาในยุคนั้น ยังเป็นระบบศักดินาอยู่ อย่างไรก็ตามลาเตลายอมรับว่าผลกระทบของตลาดจากภายนอก แทนที่จะก่อให้เกิดการสลายตัวของระบบศักดินา, กลับช่วยรักษาระบบศักดินาและระบบวิถีการผลิตก่อนทุนนิยมในรูปแบบอื่น ๆ ให้ดำรงอยู่

ถึงแม้ลาเตลาจะไม่เคยใช้คำว่า “การปะทะประสานของวิถีการผลิต” ในงานเขียนของเขา ฟอสเตอร์-คาร์เตอร์ (Foster-Carter, 1978) นักสังคมวิทยาชาวอังกฤษผู้หนึ่งก็ได้วิจารณ์ว่าการวิเคราะห์สังคมของลาเตลานั้นอยู่ในทิศทางเดียวกันกับการวิเคราะห์ของนักทฤษฎีเรื่องการปะทะประสาน

ในความเห็นของนักทฤษฎีการปะทะประสานของวิถีการผลิตนั้น ในสังคมหนึ่ง ๆ อาจจะมีวิถีการผลิตได้มากกว่าหนึ่งรูปแบบ ส่วนใหญ่วิถีการผลิตแบบทุนนิยมจะเป็นวิถีการผลิตหลักซึ่งจะมีการปะทะประสานกับวิถีการผลิตก่อนทุนนิยมอื่น ๆ ดังนั้นสังคมชาวลาตินซึ่งเป็นสังคมที่ไม่ใช่ทุนนิยมแต่มีการติดต่อกับทุนนิยม โดยผ่านความสัมพันธ์ทางการตลาด, อาจจะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของสังคมชาวลาตินอยู่ได้นานระยะหนึ่ง แทนที่จะกลายรูปแบบไปเป็นการผลิตแบบทุนนิยม ถึงแม้สังคมชาวลาตินจะถูกกระทบกระเทือนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ จากระบบทุนนิยม แต่ในขณะเดียวกันความเป็นสังคมชาวลาตินก็จะดำรงไว้

เพราะว่ารูปแบบของสังคมชาวลาตินสามารถให้ประโยชน์แก่ระบบทุนนิยมได้ในการเป็นแหล่งแรงงานราคาถูกและเป็นแหล่งผลิตอาหารราคาถูกเพื่อไปบ่อนตลาดราคาถูกในหัวเมือง

อย่างไรก็ตาม ได้มีนักทฤษฎีมาร์กซิสต์แบบเถรตรง (Orthodox Marxists) บางพวกได้วิจารณ์ทฤษฎีการปะทะประสานเอาไว้ สำหรับนักทฤษฎีมาร์กซิสต์เถรตรงบางพวกมองว่าการพัฒนาการของกระบวนการสังคมนั้นดำเนินไปในแนวเส้นตรง (unilinear) และเป็นลำดับ จากระบบคอมมิวนิสต์บุพกาลเป็นระบบทาส ระบบศักดินา ระบบทุนนิยม และระบบคอมมิวนิสต์ในที่นี้พวกเขากล่าวว่า นักทฤษฎีปะทะประสานได้ละเลยลักษณะวิภาษวิธี (dialectical nature) ซึ่งเน้นความขัดแย้งระหว่างวิถีการผลิตแบบเก่ากับวิถีการผลิตแบบใหม่ในสังคมเดียวกัน ซึ่งตามเหตุผลของหลักวิภาษวิธี การอยู่ร่วมกันของวิถีการผลิตแบบทุนนิยมกับวิถีการผลิตแบบอื่นย่อมเป็นไปได้

พวกนักทฤษฎีปะทะประสานก็ได้แก้ว่าพวกเขาไม่ได้ล้มหลักวิภาษวิธีของมาร์กซ์ซึ่งได้พูดถึง “การดำรงรักษาไว้/และการเสื่อมสลายในขณะเดียวกัน” (conservation/dissolution) ของระบบก่อนทุนนิยมเมื่อมาพบกับระบบทุนนิยมสำหรับเรย์ ทฤษฎีปะทะประสานนั้นก็คือเรื่องของการขัดแย้งระหว่างวิถีการผลิตแบบต่าง ๆ อยู่แล้วสำหรับเรย์ การปะทะประสานของวิถีการผลิตนั้นไม่ใช่เป็นแค่เพียงทฤษฎี แต่เป็นการสะท้อนภาพความเป็นจริงของการปะทะขัดแย้งกันควบคู่ไปกับการประนีประนอมผลประโยชน์ของชนชั้นในแต่

ละวิถีการผลิต (เช่น การปะทะประสานระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนนางคักคินา) เรย์ได้แบ่งแยกชั้นตอนของการปะทะประสานออกเป็น 3 ชั้น

1) การคึกคักขั้นแรกโดยผ่านการแลกเปลี่ยนระหว่างทุนนิยมกับสังคมนก่อนทุนนิยม ในขั้นนี้ทุนนิยมยังไม่ได้ก่อความเปลี่ยนแปลงในสังคมนก่อนทุนนิยม

2) ทุนนิยมเริ่มเคิบโต (takes root) และเข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมนก่อนทุนนิยม

3) การสูญหายไปของสังคมนก่อนทุนนิยม แต่ชั้นที่สามนี้ประเทศค้อยพัฒนา ยังไปไม่ถึง (Foster-Carter, 1978 : 218)

ส่วนในบรรดาผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีการปะทะประสานของวิถีการผลิตนั้น เบิร์นสไตน์ (Bernstein, 1982) ได้เสนอข้อวิจารณ์ที่น่าสนใจไว้ 3 ข้อดังนี้คือ :-

(1) เขาเห็นว่า การพูดถึงระบบก่อนทุนนิยมว่าถูกดำรงรักษาไว้โดยมีการปะทะประสานกับระบบทุนนิยมนั้น ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด ทั้งนี้เพราะนักทฤษฎีปะทะประสานก็ได้ยอมรับเองแล้วว่าปัจจัยของการก่อตัวใหม่ (conditions of reproduction) ของระบบก่อนทุนนิยมก็ถูกทำลายไปโดยระบบทุนนิยมแล้ว

(2) เบิร์นสไตน์ได้วิจารณ์ว่าทฤษฎีปะทะประสานมีแนวโน้มไปในทางหน้าที่นิยม (functionalist) เกินไป โดยมองระบบก่อนทุนนิยมว่าประโยชน์หรือมีหน้าที่ (functional) รับใช้ระบบทุนนิยมเกินไป ซึ่งขัดกับระบบวิภาษวิธี ซึ่งเน้นความขัดแย้งของวิถีการผลิตแต่ละแบบมากกว่า

(3) เบิร์นสไตน์ได้วิจารณ์ว่าทฤษฎีปะทะประสานเน้นการ "พบกัน" ของระบบก่อนทุนนิยมกับทุนนิยมโดยผ่านการแลกเปลี่ยน ดังนั้นลักษณะการวิเคราะห์ของทฤษฎีนี้จึงไม่ได้เน้นเรื่องตัววิถีการผลิตเองเท่าที่ควร นอกจากนั้นเบิร์นสไตน์ยังคัดค้านผู้ที่มองว่าการผลิตของชาวนาเป็นวิถีการผลิตที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว ไม่ว่าจะใช้ชื่อว่า "วิถีการผลิตแบบชาวนา" หรือ "วิถีการผลิตแบบสินค้าเบื้องต้น" ก็ตาม (peasant or simple commodity mode of production).

ข้อสรุปบางประการ

ในกรณีของประเทศไทย เราสามารถเห็นได้ว่าชาวชานันั้น ยังไม่ได้สูญหายกลายเป็นแรงงานรับจ้างไปทั้งหมด ถึงแม้ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2500 ได้มีข้อสังเกตว่าการทำนามีแนวโน้มของการผลิตเพื่อเป็นสินค้า (commodity production) มากขึ้น แต่การผลิตเพื่อยังชีพ (subsistence production) ก็ยังคงมีอยู่แพร่หลาย จะเป็นไปให้หรือไม่ว่าเมื่อระบบทุนนิยมได้มีอิทธิพลเคิบโตเต็มที่แล้วก็แพร่กระจายความเจริญเข้าไปในส่วนสังคมนของชาวนาที่ยังมีการผลิตแบบยังชีพอยู่?

ฟังก์ชันเป็นคำถามที่ง่าย แต่อาจตอบได้ยากมาก ประการแรกผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับคำนิยามซึ่งแบ่งชาวนาออกเป็นกลุ่มที่มี "การผลิตเพื่อเป็นสินค้า" กับกลุ่มที่มี "การผลิตแบบยังชีพ" ทั้งนี้เพราะเวลาพูดถึง "การผลิตแบบยังชีพ" คนมักจะคิดไปถึงภาพสังคมนซึ่งไม่มีการเกี่ยวข้องกับการตลาด-สมาชิก สามารถผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองได้โดย

ไม่ต้องพึ่งตลาดเลย การใช้คำนิยามนี้ทำให้คิดไปว่าสภาพสังคมที่มี “การผลิตแบบยังชีพ” นั้นเป็นสังคมก่อนทุนนิยม ซึ่งไม่เคยได้รับอิทธิพลจาก – หรือถูกกระทบกระเทือนแทรกแซงโดยระบบทุนนิยมเลย แต่ในความเป็นจริงนั้น ปัจจุบันไม่มีสังคมชาวนาโค (ในประเทศไทย) ที่ไม่ถูกกระทบแทรกแซงจากทุนนิยม แม้แต่ในการศึกษาชนบทที่ห่างไกลความเจริญมากของนฤจร อธิธิจิระจารัต (Iddhijirajaras, 1977) และจูด (Judd, 1977) ใน 2 ชุมชนก็พบว่า ถึงแม้ว่าชาวนาจะปลูกข้าวและของอื่นเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อบริโภคเอง แต่เขาก็ต้องออกไปรับจ้างทำงานทำในชนบทใกล้เคียง ซึ่งการที่พวกเขาจำเป็นต้องขายแรงงานเพื่อหารายได้เพิ่มเติมก็เป็นการแสดงให้เห็นแล้วว่า เขามีความผูกพันกับระบบทุนนิยม ชาวนาที่ไม่ได้ทำ “การผลิตเพื่อเป็นสินค้า” ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบทุนนิยมโดยการเป็นผู้ขายแรงงานของเขา

อย่างไรก็ตาม การปฏิเสธรากฐานชาวนาออกเป็นกลุ่มผู้ผลิตเพื่อเป็นสินค้ากับกลุ่มผู้ผลิตเพื่อการยังชีพ ไม่ได้หมายความว่าผู้เขียนเห็นว่าชาวนาเป็นกลุ่มที่มีลักษณะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (homogeneous) ซึ่งแตกแยกไม่ได้ เพียงแต่ผู้เขียนเห็นว่าการแบ่งกลุ่มเป็น “ชาวนารวย” “ชาวนาจน” (และ “ชาวนากลาง”) น่าจะให้ภาพพจน์ที่ชัดเจนและใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากกว่า

ปัญหาต่อไปก็คือ ชาวนา (จน) จะหายไป (กลายเป็นแรงงานรับจ้างถาวร) อย่างที่เสนอก็คือ การณ์ไว้หรือไม่? ในความเห็นของผู้เขียน ชาวนาซึ่งในที่นี้จะให้คำนิยามว่า เป็นผู้ผลิตทางเกษตรกรรมรายย่อย, น่าจะคงอยู่เป็นกลุ่มผู้ผลิตสำคัญ

ในระบบสังคมไทยอีกต่อไป นั่นคือระบบการทำนาขนาดใหญ่ของธุรกิจการเกษตร ถึงแม้จะเจริญเติบโตขึ้นมากก็จะไม่เข้าแทนที่การผลิตโดยชาวนาทั้งหมด แต่แบบการผลิตทั้งสองอย่างนั้นจะดำเนินไปอย่างคู่เคียงกัน

ก่อนที่จะอธิบายชี้แจงว่าทำไมผู้เขียนจึงเชื่อเช่นนั้น ขอให้เราย้อนกลับไปพิจารณาทฤษฎีต่างๆ ที่ใช้ในการอธิบายระบบเศรษฐกิจสังคมไทยเสียก่อนซึ่งอาจจะแบ่งกว้าง ๆ ได้เป็น 3 ทฤษฎีดังนี้คือ

(1) พวกที่เชื่อว่าสังคมไทยนั้นก่อนข้างจะล้มหลังและหยุดอยู่กับที่ แต่ก็สามารถจะเจริญเติบโตได้ โดยการ “อดิฉัตร” ระบบทุนนิยมเข้าไป ก็จะเห็นได้ในงานของ อินแกรม ซึ่งเขียนไว้ในคำนำหนังสือเรื่อง **Economic Change in Thailand 1850-1970** ซึ่งแสดงความประทับใจว่าเศรษฐกิจไทยก้าวหน้าไปมาก ถึงแม้จะมีบางส่วนที่ยัง “หยุดนิ่ง” (static) และ “ถูกครอบงำโดยระบบประเพณี” (dominated by tradition) (Ingram, preface to the 1971 edition, p. VI)

(2) พวกที่มองระบบสังคมไทยว่าเป็น “กึ่งเมืองขึ้น-กึ่งศักดินา” แนวความคิดนี้มองสังคมไทยว่าเป็นระบบศักดินา ซึ่งถูกแทรกแซงโดยอำนาจของจักรวรรดินิยม แต่ระบบศักดินาก็ไม่ได้ถูกทำลายลงเต็มที่ดังปรากฏในรูปแบบของเจ้าของที่ดินและผู้เช่า ซึ่งไม่ได้เสื่อมสลายไป การชุกฉิบที่เกิดขึ้นในชนบทนั้นเป็นทั้งการชุกฉิบในระบบศักดินาโดยเจ้าของที่ดิน รวมทั้งการชุกฉิบของพวกนายทุนนายหน้าและนายทุนจักรวรรดินิยม ซึ่งทั้ง

ฐานอยู่ในเมืองคองซุวีก์เอาจากชนบท ปัญหาของแนวความคิดแบบนี้ก็ถือว่าบางท่านอาจจะต้องการคอย “การปฏิวัติของนายทุน” (bourgeois revolution) ให้มาสร้างสังคมไทยให้เป็นทุนนิยมจริง ๆ เสียที ในขณะที่บางคนอาจรอคอยการปฏิวัติของ “ประชาชน” เพื่อจะมาล้มล้าง “การกษัตริย์” ของพวกศักดินาและนายทุน

(3) พวกที่มองระบบสังคมไทยว่าเป็นทุนนิยมแบบพึ่งพา (dependent capitalism) ซึ่งเห็นว่าระบบทุนนิยมในเมืองไทยที่เกิดขึ้นนั้นเป็นทุนนิยมที่มีลักษณะ “พิเศษ” คือเงื่อนไขของการพัฒนานั้นขึ้นอยู่กับประเทศที่เจริญแล้ว ถึงแม้จะมีบางประเด็นเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นของทุนนิยม “พิเศษ” ที่ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับทรงชัย ณ อยุธยา ผู้เขียนก็เห็นด้วยว่า สังคมไทยนั้นเป็นทุนนิยมซึ่งมีลักษณะ “พิเศษ” ดังนั้นในบทความนี้ ผู้เขียนก็ใคร่จะเสนอว่าสังคมไทยนั้นเป็นระบบทุนนิยมแบบพิเศษ ก็เป็นทุนนิยมแบบรอบนอก (peripheral capitalism) และชาวเขาก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมรอบนอกนี้ด้วย ถึงแม้ว่าผู้เขียนจะเชื่อว่าทฤษฎี “ปะทะปะสาน” นั้นสามารถช่วยความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของภาคเกษตรกรรม กับภาคอุตสาหกรรม ผู้เขียนก็ไม่เห็นว่า ชาวนานั้นอยู่ในสังคม “ก่อนทุนนิยม” (pre-capitalist) ซึ่งมีการปะทะปะสานกับทุนนิยม (คงได้กล่าวมาแล้วว่าความเกี่ยวพันของชาวนากับระบบทุนนิยมนี้ ถ้าไม่ขายผลผลิต ก็ขายแรงงาน).

โครงสร้างสังคมชานนาไทย

พ.ศ. 2310-2448

ที่จริงแล้วโครงสร้างระหว่าง พ.ศ. 2310-2448 อาจจะแบ่งย่อยเป็น 2 ช่วงได้ดังนี้คือ

(1) พ.ศ. 2310-2398 คือจากสร้างกรุงธนบุรีถึง สนธิสัญญาบาวริง ซึ่งช่วงนี้ผู้เขียนเห็นว่าเป็นช่วง “ก่อนทุนนิยม” หรือระบบศักดินาไทย (ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าต่างกับศักดินาฝรั่ง) ในช่วงนี้ขุนนางผู้ใหญ่มีแหล่งรายได้จากการค้าขายทางไกล (เช่นกับจีน) ซึ่งเป็นแหล่งรายได้สำคัญกว่าภาษีเสียอีก ในช่วงรัชกาลที่ 1 ซึ่งเพิ่งฟื้นฟูประเทศจากการแพ้พม่า รายได้จากภาษีก็น้อยไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยและคนก็ยังหลบอยู่ในป่ากันมาก ทำให้เก็บภาษีได้ยาก คงปรากฏในพระราชกำหนดรัชกาลที่ 2 เรื่องสั่งให้รับกวัดจันเกี่ยวกับเรื่องไพร่

สินค้าที่ส่งไปจำหน่ายในช่วงนี้ก็จะเป็นของป่าเป็นส่วนใหญ่ มากกว่าผลิตจากการเกษตร เช่นรังนก งาช้าง หนัง ชลว ส่วนผลิตผลการเกษตรคิดเป็นมูลค่าเพียง 3.46% ของมูลค่าสินค้าออกทั้งหมดในช่วงปี พ.ศ. 2393 (รายละเอียดดู Ingram, 1971 : 22)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการผลิตของชาวนาในช่วงนี้ไม่ได้ถูกยุ่งเกี่ยวโดยพลังจากข้างนอก หมายความว่าชาวนาสามารถเลือกที่จะผลิตสิ่งของที่ตนต้องการบริโภคตามความพอใจของตนเอง ถึงแม้ว่าจะต้องส่งส่วนหนึ่งของผลผลิตของตนให้แก่ชนชั้นปกครอง แต่ชาวนาก็ยังมี อิสรภาพในการเลือกและควบคุมการผลิตของตน

(2) พ.ศ. 2398-2448 หลังสนธิสัญญาบาวริงจนถึงการกลายมาเป็นทุนนิยมแบบรอบนอก ที่จริง

ก็เป็นการยากที่จะกล่าวว่ปี 2448 เป็นการเริ่มต้นของระบบทุนนิยมรอบนอก เพราะในความเป็นจริงทางสังคมนั้น สภาพการคลั่งขายตัวของระบบการผลิตจากแบบหนึ่งไปเป็นอีกแบบหนึ่งนั้น ไม่สามารถจะเกิดขึ้นปุบปับ ณ จุดใดจุดหนึ่งได้ แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นจะเป็นกระบวนการอันยาวนานอันต่อเนื่องกัน จนยากที่จะเห็นได้ว่าระบบเก่านี้ใกล้สิ้นสุดลงเมื่อไหร่และระบบใหม่ได้เริ่มต้นขึ้นเมื่อไหร่ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนก็เห็นว่าน่าจะประเมินประนีประนอมได้ว่า ปี 2448 เป็นจุดเริ่มต้นของระบบทุนนิยมรอบนอก เพราะปี 2448 เป็นช่วงการสิ้นสุดของระบบทาสโดยเด็ดขาด ทำให้เกิด “แรงงานเสรี” ซึ่งเป็นบันไดขั้นสำคัญของการก่อตัวของระบบทุนนิยม อย่างไรก็ตาม เนื่องจากระบบทุนนิยมในประเทศไทยเป็นระบบทุนนิยมแบบรอบนอก ซึ่งการผลิตเพื่อเป็นสินค้า (generalised commodity production) นั้น ไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบที่สอดคล้องต่อเนื่องกัน (disarticulated) โดยที่การผลิตเพื่อเป็นสินค้าในประเทศไทยนั้น เน้นเฉพาะการผลิตข้าวอย่างเดียวกึ่งนั้น “แรงงานเสรี” ที่เกิดขึ้นหลังจากการเลิกทาสจึงถูกผลักดันไปในชนบทภาคกลางเพื่อทำการเพาะปลูกข้าว แทนที่จะอพยพเข้าไปในเมืองเช่นในประเทศที่ทุนนิยมกึ่งเกิด (ซึ่งการผลิตเป็นระบบที่สอดคล้องต่อเนื่องกัน หรือ articulated)

ในความเห็นของวอลสเตอร์ลีย์ ระบบทุนนิยมนั้นไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในขอบเขตของชาติใดชาติหนึ่ง แต่เป็นระบบของโลก (world system) การขยายตัวของทุนนิยมในยุโรปเป็นไปก็ด้วยการผนวกเอาส่วนอื่น ๆ ของโลกเข้าเป็น

ส่วนหนึ่งของทุนนิยม ซึ่งมียุโรปเป็นศูนย์กลางและส่วนอื่น ๆ นั้นก็เป็นแหล่งวัตถุดิบและตลาดสำหรับสินค้าที่ผลิตสำเร็จรูปแล้ว

ประเทศไทยนั้นก็ได้ “รับเลือก” ให้เข้าไปในระบบทุนนิยมโลกนี้ด้วย ในฐานะผู้ผลิตข้าวเพื่อป้อนตลาดอาณานิคมยุโรปอื่น ๆ ที่ได้ถูก “รับเลือก” ให้ผลิตอย่างอื่น (เช่นน้ำตาลในอินโดนีเซียและยางพาราในมาเลเซีย).

การผลิตข้าวเพื่อเป็นสินค้าในภาคกลาง

ดังที่ปรากฏในสถิติที่เสนอโดยอินแกรม (1971 : 94) จะเห็นได้ว่าการส่งออกข้าวในปี พ.ศ. 2400 นั้นมีไม่มากนัก แต่การส่งออกได้เพิ่มขึ้นถึง 4 ระยะคือ

- (1) ขึ้นจาก 990 พันหาบ ในปี 2400 เป็น 3,530 พันหาบ ในปี 2418-22¹
- (2) ขึ้นจาก 3,530 พันหาบ ในปี 2418-22 เป็น 8,000 พันหาบ ในปี 2438-42
- (3) ขึ้นจาก 8,000 พันหาบ ในปี 2438-42 เป็น 14,760 พันหาบ ในปี 2448-52
- (4) ขึ้นจาก 14,760 พันหาบ ในปี 2448-52 เป็น 25,370 พันหาบ ในปี 2478-82

จะเห็นได้ว่า ช่วงระยะเวลาที่การส่งออกเพิ่มสูงขึ้นนั้นมีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ดังนี้คือ

- 1) ในปีทศวรรษ 2400 และ 2410 มีการขุดคลองต่างๆซึ่งทำให้มีเนื้อที่ 2 ฝั่งคลอง สำหรับ

1 ตัวเลขเฉลี่ยระหว่างปี พ.ศ. 2418-2422.

ทำการเพาะปลูกเพิ่มขึ้น (การส่งออกข้าวเพิ่มเป็น 3,530 พันหาบ ในปี 2418-22)

2) ในปี ทศวรรษ 2420 มีการจ้างแรงงาน ชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาช่วยทำการผลิตในภาคกลางซึ่งเป็นแหล่งผลิตข้าวเพื่อส่งออก แหล่งใหญ่ (การส่งออกข้าวเพิ่มเป็น 8,000 พันหาบ ในปี 2438-42)

3) ในปีพ.ศ. 2442 มีการเลิกการเกณฑ์แรงงาน(โดยเปลี่ยนเก็บเงินแทน) แต่ก็ยังมีผลทำให้แรงงานเคลื่อนไหวสะดวกยิ่งขึ้น (การส่งออกข้าวเพิ่มเป็น 14,760 พันหาบ ในปี 2448-52)

4) ในปี พ.ศ. 2446 มีการเลิกทาสโดยเด็ดขาด (การส่งออกข้าวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ถึง 25,370 พันหาบ ในปี 2478-82).

การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของ ชาวนาในภาคกลาง

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุวิทย์ ไททยวัฒน์ ได้ชี้ให้เห็นว่าเมื่อชาวนาเริ่มหันมาปลูกข้าวเพื่อเป็นสินค้ามากขึ้น การผลิตสิ่งของอื่น ๆ ก็ลดน้อยลงหรือเลิกไปเลย เช่น การทอผ้าไว้ใช้เองก็น้อยลงไปเรื่อย ๆ จนในปี พ.ศ. 2428 ผ้าได้กลายเป็นสินค้าขาเข้าที่สำคัญ คือเป็น 30 % ของสินค้าที่นำเข้าทั้งหมด

ประเด็นสำคัญที่อยากจะเน้นในที่นี้ก็คือ การที่ชาวนาจะเลือกผลิตสิ่งใดนั้นไม่ใช่เป็นการเลือกผลิตเพื่อสนองความต้องการบริโภคอีกต่อไป แต่เป็นการเลือกผลิตซึ่งถูกกำหนดโดยพลังทางการตลาด การที่ราคาส่งออกข้าวเพิ่มจาก 2.70 บาท

ต่อ 1 หาบ ในปี 2413-2417 มาเป็น 5.50 บาท ในปี 2448-2452 (Ingram 1971 : 38) น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชาวนาหันมาปลูกข้าวมากขึ้น อย่างไรก็ตามจะขอเน้นด้วยว่ารัฐเองก็มีบทบาทในการช่วยให้ชาวนาหันมาปลูกข้าวมากขึ้น โดยการ

1. ชุคคลองเพื่อเพิ่มพื้นที่เพาะปลูก
2. มีมาตรการสร้างแรงงานเสรี เช่นการให้ประชาชนเสียภาษีรัฐชดเชยการแทนการเกณฑ์แรงงาน และการเลิกทาส
3. การยกเลิกภาษีที่ดินในช่วง 3 ปีแรกของการเพาะปลูกในรัชกาลที่ 4.

ระบบทุนนิยมรอบนอก

คงได้กล่าวแล้วว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลง จากวิธีการผลิตแบบหนึ่งเป็นวิธีการผลิตอีกแบบหนึ่งนั้นเป็นกระบวนการอันยาวนานต่อเนื่อง ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงปุบปับเพียงชั่วข้ามคืนอย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า ช่วงหลังสนธิสัญญาบาวริงมาจนถึงปีพ.ศ. 2448 ซึ่งเป็นปีที่มีการเลิกทาสโดยสมบูรณ์ (และเป็นจุดเริ่มต้นของการมีแรงงานเสรีทั่วประเทศ) เป็นระยะของการเปลี่ยนแปลง (transitional period) จากวิธีการผลิตเพื่อบริโภคเอง เป็นส่วนใหญ่ในระบบศักดินา มาสู่วิธีการผลิตทุนนิยมรอบนอก โดยผู้เขียนมีเหตุผลดังต่อไปนี้คือ.

1. สำหรับนักวิชาการทางสังคมศาสตร์หลายท่าน โดยเฉพาะท่านที่เชื่อในทฤษฎี "กึ่งศักดินา กึ่งเมืองขึ้น" ความสัมพันธ์ของระบบเจ้าของที่ดินและผู้เช่า (landlord-tenant) เป็นความสัมพันธ์

อันเป็นรากเหง้าของการผลิตในระบบศักดินา แต่ผู้เขียนเห็นว่าความสัมพันธ์อันนี้ไม่ใช่ “ซากเดน” ของระบบศักดินา

กึ่งที่ อภิน รพีพัฒน์ กล่าวไว้ว่า หัวใจสำคัญของระบบศักดินาไทยนั้นไม่ใช่การถือครองเป็นเจ้าของที่ดิน (เพราะที่ดินทั้งหมดในอาณาจักรตามกฎหมายแล้วเป็นของพระมหากษัตริย์ ถึงแม้จะทรงพระราชทานผู้ใด ก็ทรงมีสิทธิ์เรียกคืนได้) แต่หัวใจสำคัญของระบบศักดินาหรือการควบคุมกำลังพล (อภิน 2518 : 45)

2. จากตัวเลขในปี พ.ศ. 2473 พบว่า เขตที่มีชาวนาผู้เช่าสูงสุดได้แก่เขตที่เพิ่งพัฒนาที่ดินขึ้นมาใหม่ เพื่อได้ปลูกข้าวเพื่อส่งออกโดยเฉพาะ เช่น เขตคลองรังสิต (ซึ่งเพิ่งพัฒนาในปี พ.ศ. 2433) ซึ่งมีผู้เช่าถึง 90 % (Tomosugi, 1980) ดังนั้นความสัมพันธ์ของเจ้าของที่ดินและผู้เช่า ใ้ น่าจะไม่ใช่ซากเดนของระบบศักดินา แต่น่าจะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น เพื่อรองรับระบบทุนนิยมแบบรอบนอกมากกว่า จอนสกัน ใ้อ้างว่า ชาวนาที่มาถึงถิ่นฐานในเขตคลองรังสิตหลายคนเป็นพวกที่ถูา “ผลักดัน” มาจากกรุงเทพฯ ะ หลังจากที่มีการเลิกทาส

3. ความสัมพันธ์ในระบบ “ไพร่-นาย” ของระบบศักดินานั้นต่างจากความสัมพันธ์ของเจ้าของที่ดินและผู้เช่า ในระบบไพร่-นาย ไพร่อาจต้องทำงานในถิ่นของนายและส่งส่ง่วย แต่ขณะเดียวกันนายก็จำต้องคุ้มครองไพร่ เช่น รับฟังคำร้องทุกข์ แต่ในความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของที่ดินและผู้เช่านั้น ผู้เช่าเสียค่าเช่าเพื่อแลกสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดินของเจ้าของที่ดิน แต่เจ้าของที่ดินไม่จำเป็นต้องให้ความคุ้มครองแก่ผู้เช่า

4. ระบบ “กินเมือง” ซึ่งผู้เป็นเจ้าของเมืองมีรายได้จากภาษี และค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ในเขตเมืองที่ตนปกครองอยู่ ใ้ถูกแทนที่โดยระบบเงินเคียน ในช่วงปี 2420 และ 2430 ซึ่งหมายความว่าเจ้าเมืองข้าราชการไม่มีสิทธิใช้ไพร่มาทำงานส่วนตัวอีกต่อไป ถึงแม้จะยังคงมีบรรดาศักดิ์ของพระยา พระ หลวง ฯลฯ

ดังนั้น ผู้เขียนจึงอยากสรุปว่า เมื่อมีการเลิกทาสอย่างสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2448 ระบบศักดินาซึ่งมีความสัมพันธ์แบบไพร่-นาย ซึ่งใ้ค่อยๆ เสื่อมสลายมาตลอดแล้วก็เสื่อมสลายลงโดยสิ้นเชิง และถูกแทนที่โดยระบบทุนนิยมแบบรอบนอก.

ทำไมชนชั้นปกครองไทยจึงยอมสลายระบบศักดินาและยอมเปลี่ยนระบบวิธีการผลิตใหม่มาเป็นระบบทุนนิยมแบบรอบนอก?

ทั้งนี้เนื่องมาจากการพยายามที่จะปรับใ้ให้เข้มแข็ง เพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ข้ามมหาอำนาจจักรพรรดินิยมต่างชาติ สนธิสัญญาบาวริงใ้มีผลกระทบกระเทือนต่อรายได้ของชนชั้นปกครองอย่างสูงเนื่องจากใ้ริครองอำนาจผูกขาดทางการค้าของชนชั้นปกครองของไทยไป

ตามที่ ญาดา ประภาพันธ์ ใ้กล่าวไว้ รายใ้จากการค้าสำเภาในรัชกาลที่ 1 บางทีอาจจะมากกว่ารายได้จากภาษีเสียด้วยซ้ำ (ญาดา, 2524 : 110, ในรัชกาลที่ 3 เมื่อไทยต้องเซ็นสัญญาเบอร์นิกกับอังกฤษ ถึงแม้อำนาจทางการค้าของชนชั้นปกครองจะไม่ได้ถูกทำลายไป แต่ก็ถูกกระทบกระ-

เกือบอย่างมาก เพราะไม่อาจจะผูกขาดสินค้าบางประเภทได้อีกต่อไป เมื่อรายได้จากการค้าคนน้อยลง ชนชั้นปกครองก็คองหันมาเพิ่มรายได้โดยการเพิ่มภาษี ดังนั้นระบบเจ้าภาษี—นายอากรจึงมีการนำมาใช้มากขึ้น ซึ่งทำให้เก็บภาษีได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยขึ้น และได้ภาษีสูงกว่าที่เก็บได้ในรัชกาลที่ 2 ถึง 10 เท่า (ญาภา, 2524 : 127)

ภายหลังสนธิสัญญาบาวริง ในรัชกาลที่ 4 เมื่อการผูกขาดทางการค้าถูกยกเลิกและการเก็บภาษีเข้าทำได้ไม่เกิน 3 % ภาษีกักกันได้ไม่เกิน 5 % ก็เป็นการจำเป็นที่จะต้องหาที่ทางเพิ่มพูนรายได้ ด้วยการเก็บภาษีเพิ่มขึ้น เช่นเดียวกับที่รัชกาลที่ 3 ทรงกระทำ ในรัชกาลที่ 4 ได้เพิ่มภาษีใหม่ ๆ ขึ้นอีกหลายประเภท อย่างไรก็ตามด้รัชกาลที่ 4 เพียงแต่จะทรงพยายามเพิ่มรายได้ของชนชั้นปกครองเพียงด้วยการเพิ่มภาษีเช่น รัชกาลที่ 3 ทรงกระทำ วิธีการผลิตของประเทศไทยก็ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ แต่รัชกาลที่ 4 ไม่ได้ทรงกระทำเช่นนั้น เมื่อมหาอำนาจต่างชาติได้พยายามที่จะผนวกประเทศไทยเข้าไปอยู่ในระบบทุนนิยมโลกในฐานะผู้ผลิตข้าวนั้น ชนชั้นปกครองไทยค้นพบว่าตนเองไม่สามารถที่จะกำหนดอำนาจผลิตกันของทุนนิยมต่างชาติได้ ก็จำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตข้าวนี้ด้วย และ“การร่วมผลิตข้าว”เพิ่มเป็นสินค้าก็ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตโดยส่วนรวม

ในรัชกาลที่ 4 ชนชั้นปกครองได้เข้ามา “มีส่วนร่วมในการผลิต” ข้าว ใน พ.ศ. 2404 ได้มีการประกาศกฎหมายรับรองกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็น

ครั้งแรก กฎหมายฉบับนี้ในขณะเดียวกันก็ทำให้กลุ่มชนชั้นปกครองได้มีโอกาสมีกรรมสิทธิ์เหนือที่ดิน โดยเฉพาะที่ดินอุคมสมบูรณ์ที่เพิ่งได้รับการพัฒนาใหม่ๆ หลังจากการชุกคองหลายๆ กลองในช่วงทศวรรษ 2400 และ 2410 ตัวอย่างเช่นเมื่อมีการชุกคองมหาสวัสดิ์ในปี 2400 รัชกาลที่ 4 ได้ทรงจับจองที่ดินถึง 16,200 ไร่ พระราชทานหลวง (วิเศษารุ 1978 : 54) และในปี 2413 เมื่อมีการชุกคองเปรมประชากร ชนชั้นปกครองได้จับจองที่ดินสูงถึง 2,000 ไร่ก็มี (Johnston, 1975 : 39) ที่ดินบริเวณคลองรังสิตส่วนใหญ่ก็เป็น ของสกุลสนิทวงศ์ กับพระคลังข้างที่ (ฉัตรทิพย์, 2524 : 24)

การผลิตในระบบศักดินา ภายใต้ความสัมพันธ์แบบไพร่—นาย ได้พิสูจน์แล้วว่าไม่สามารถผลิตได้เพียงพอที่จะสนองความต้องการของโลกได้ ก็จะเห็นได้ว่าภายใต้การผลิตในระบบศักดินา ประเทศไทยสามารถผลิตข้าวเพื่อส่งออกได้แค่ 990 พันหาบ ทั้งนี้เนื่องจากชาวนาภายใต้ระบบศักดินาทำการผลิตเพื่อสนองความต้องการของคน (และมีส่วนเกินสำหรับส่งมอบแก่ชนชั้นปกครอง) เท่านั้น

เมื่อระบบตลาดขยายตัว ได้มีเงินกษาเข้าซึ่งมีราคาพอสมควรเช่น ผ้า ประกอบกับทั้งข้าวก็มีราคาดี ทั้ง 2 อย่างนี้ได้เป็นปัจจัยในการล่อให้ชาวนาเลิกผลิตเพื่อสนองความต้องการบริโภคโดยตรง มาเป็นการผลิตข้าวเป็นสินค้า เพื่อนำไปแลกเปลี่ยนที่ต้องการบริโภคอื่น ๆ ได้จากตลาดประกอบทั้งรัฐ (คือชนชั้นปกครองไทย) ก็ได้วาง

มาตรการสนับสนุน (1) ชุคคลอง (2) ยกเลิก
ภาษีที่ดินบุกเบิกใหม่ 3 ปี (3) ยกเลิกระบบการ
เกณฑ์แรงงานและทาส* (ให้ชาวนาเปลี่ยนวิถีการ
ผลิตเพื่อสนองความต้องการบริโภคมาเป็นการผลิต
เพื่อเป็นสินค้ามากขึ้น)

ทำไมรัฐจึงสนับสนุนการปลูกข้าวโดยชาวนา
เอกชนรายย่อย มากกว่าการที่จะสร้างที่นาขนาดใหญ่
(plantation) ซึ่งใช้แรงงานรับจ้าง หรือไม่
ก็เกณฑ์แรงงานต่อไป (นั่นคือการรณรงค์วิถี
การผลิตแบบเก่าเอาไว้) ?

คำตอบก็คือ

ประการแรก ในสมัยนั้น ที่ดินยังมีเป็นจำนวนมาก
เมื่อเทียบสัดส่วนกับประชากร ดังนั้นไพร่อาจ
จะหนีเข้าไปในป่าได้ แทนที่จะยอมถูกเกณฑ์มาทำ
งานในนาขนาดใหญ่ นอกจากนั้นในสมัยรัตน
โกสินทร์การเกณฑ์แรงงานก็มีเพียงแค่ 3 เดือน ซึ่ง
ไม่พอสำหรับการผลิตข้าว ถ้าจะไปเพิ่มการเกณฑ์
แรงงานให้หนักขึ้น เชื่อแน่ว่า จะก่อให้เกิดความ
ไม่พอใจแก่ไพร่ ซึ่งจะเป็นปัญหาหนักใจแก่ชนชั้น

* การเกณฑ์แรงงานในระบบศักดินานั้นเป็นการกีด
ขวางการเพิ่มผลผลิต เพราะแรงงานไม่สามารถ
เคลื่อนไหวได้โดยเสรี เช่น ชาวนาภาคตะวันออกเฉียง
เหนือจะลงมาหางานทำในภาคกลางก็ลำบาก ถึง
แม้จะสามารถจ่ายเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน แต่
การจ่ายเงินจะต้องทำในเดือนกันยายนถึงมกราคม
ดังนั้นชาวนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ต้องการมาหา
งานทำในภาคกลาง แต่ไม่มีเงินจ่ายแทนการเกณฑ์
แรงงานทันเวลา ก็ลงมาไม่ได้ (สุวิทย์ 2521 : 214)
ดังนั้นจึงต้องล้มเลิกการเกณฑ์แรงงาน.

ปกครองซึ่งขณะนั้นก็มีความกังวลกับ “นโยบาย
เรือปืน” ของมหาอำนาจต่างชาติอยู่แล้ว

ประการที่สอง การเปลี่ยนจากระบบไพร่-นาย
ของศักดินา มาเป็นระบบเจ้าของที่ดินและผู้เช่า
(โดยชนชั้นปกครองมีฐานะเป็นเจ้าของที่ดินโดย
การจับจองที่ดินบุกเบิกใหม่ ๆ เป็นกรรมสิทธิ์
ของตน) ก็สามารถทำให้ชนชั้นปกครองได้รับผล
ประโยชน์จากการผลิตข้าวพอสมควร ในขณะที่ว่
กันผู้เช่าก็บังเกิดความพอใจพอสมควร ถึงแม้ว่าถ้า
เลือกได้ชาวนาก็คงอยากจะเป็นเจ้าของที่ดินที่ตน
ทำการผลิตมากกว่า แต่เนื่องจากที่ดินในที่พัฒนา
ใหม่ ๆ เช่นคลองรังสิตนั้น เป็นที่ดินที่มีความ
อุดมสมบูรณ์มากและให้ผลผลิตสูง สิ่งนี้ก็ย่อมเป็น
เครื่องล่อใจชาวนาให้จำยอมเป็นผู้เช่า

นอกจาก “การร่วมผลิตข้าวเพื่อเป็นสินค้า”
โดยการเป็นเจ้าของที่ดิน ชนชั้นปกครองก็ได้มี
ส่วนพัฒนา “ทุนนิยมรอบนอก” โดยการร่วมลงทุน
และ / หรือให้กู้ยืมเงินแก่นายหน้าชาวจีนเพื่อลง
ทุนในธุรกิจหลายประการเท่าที่จะทำได้ เช่น การ
ตั้งโรงสี โรงเลื่อย คังรายละเยียดที่ สิริวิสัย
ศักดิ์เกรียงไกร แสดงไว้ในหนังสือเรื่อง “ต้นกำเนิด
ชนชั้นนายทุนในประเทศไทย” ในปี พ.ศ. 2456
บริษัทสยามซีเมนต์ก็ ได้ถูกตั้งขึ้นโดยได้ทุนส่วนใหญ่
จากพระคลังข้างที่ จะเห็นได้ว่าชนชั้นปกครอง
ช่วงหลังปี 2448 ไม่ได้เป็นชนชั้นศักดินาที่คอยรับ
ผลประโยชน์ในรูปแบบอุปถัมภ์แต่เพียงประการ
เดียว หากแต่ชนชั้นนี้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการ
ผลิตแบบทุนนิยมรอบนอก ก็คือผลิตเฉพาะสินค้า
บางอย่างที่ตลาดโลกต้องการ.

ทุนนิยมรอบนอก 2448-2500 : ช่วงแห่งการเติบโตใหญ่ของนายทุนพ่อค้า

ในช่วงปี พ.ศ. 2448-2500 นั้น ความเชื่อในเรื่อง comparative advantage ว่าชาติหนึ่งหนึ่งควรผลิตเฉพาะสินค้าที่ตนได้เปรียบในการผลิตไปแลกกับสินค้าที่ตนไม่ได้เปรียบในการผลิตก็ยังมีอยู่อย่างแพร่หลาย ทั้งนี้ในช่วงเวลานั้นประเทศไทยก็ยังดำรงบทบาทของผู้ผลิตข้าวเพื่อส่งออกอีกต่อไป นอกจากกิจการโรงเลื่อยและโรงสีแล้ว (โรงสีเกี่ยวพันกับการผลิตข้าวโดยตรง ส่วนโรงเลื่อยก็เกี่ยวพันกับการผลิตไม้สักเพื่อส่งออกซึ่งก็เป็นสินค้าอีกประการหนึ่งที่สำคัญ รองจากข้าวและสีบุก)² ก็ไม่มีกิจการทางอุตสาหกรรมอื่น ๆ เลย ดังที่ อาลาวี กล่าวไว้ว่า "...ผลกระทบสำคัญของจักรวรรดิทุนนิยมที่มีต่อระบบการผลิตแบบก่อนทุนนิยม ในการเปลี่ยนสังคมเหล่านี้ให้มีระบบการผลิตแบบทุนนิยมรอบนอกก็คือ, การทำลายเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองได้" (Alavi, 1982 : 181) ถึงแม้ประเทศไทยจะไม่เคยเป็นเมืองขึ้น แต่ลักษณะเช่นเดียวกันก็มีขึ้นในประเทศเช่นกัน

ก่อนสนธิสัญญาบาวริง การทอผ้าเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน และไทยเราทอผ้าได้มาก

2 จนถึงปี 2473-77 ข้าว, สีบุก, ไม้สัก 3 อย่างรวมเป็นมูลค่ากว่า 80 % ของสินค้าออกทั้งหมดของไทย โดยหลังปี 2473-77 มียางพาราเพิ่มมาเป็นอย่างที่ 4 และทั้ง 4 อย่างก็รวมเป็นมูลค่ากว่า 80 % ของสินค้าออกจนถึง ปี พ.ศ. 2494.

พอที่จะส่งไปจำหน่ายต่างประเทศ แม้จะเป็นในจำนวนน้อย นอกจากนั้นไทยก็มีการส่งออกของน้ำตาลด้วย แต่หลังสนธิสัญญาบาวริง ผ้าและน้ำตาลที่ผลิตนอกประเทศเริ่มเข้ามาตีตลาด โดยมีราคาถูกพอสมควร ประกอบกับข้าวมีราคาคงที่นั่นการผลิตผ้าและน้ำตาลในประเทศจึงลดลงไป และต้องนำเข้าสินค้านั้น

ลักษณะการผลิตเพื่อเป็นสินค้า (generalised commodity production) โดยการเน้นผลิตสินค้าเพียงประเภทเดียว โดยไม่มีการผลิตสินค้าอื่น ๆ เลย เป็นลักษณะที่เรียกว่า "ไม่ผสมผสานสอกล้อง" (disarticulated) ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของประเทศทุนนิยมรอบนอก ต่างกับประเทศทุนนิยมดั้งเดิมที่มีการผลิตเพื่อเป็นสินค้าที่ผสมผสานสอกล้องกัน (articulated)

ในปีพ.ศ. 2462 สำนักกฤษฎีกาออกพระราชกฤษฎีกาว่า ในกรุงเทพฯ มี "โรงงาน" เพียง 7 โรงเท่านั้น ได้แก่โรงงานซีเมนต์ 1 โรง (พระคลังข้างที่เป็นผู้ถือหุ้นใหญ่) โรงงานทำน้ำอัดลม 3 โรง โรงงานสับ โรงงานบุหรี และโรงงานฟอกหนังอย่างละ 1 โรง ถึงแม้อินแกรมจะเห็นว่าการกล่าวนี้เป็น การประเมินที่ต่ำกว่าความเป็นจริง เขาก็ยอมรับว่า "อุตสาหกรรม" ในเมืองไทยในช่วงนี้มีไม่มากนัก การที่อุตสาหกรรมในเมืองไทยไม่เจริญเติบโตนั้นก็เชื่อกันว่าเป็นเพราะ (1) ตลาดภายในประเทศมีขนาดเล็ก และ (2) ภาษีขาเข้าไม่เกิน 3% ทำให้สินค้าขาเข้ามีราคาไม่แพงจนเกินไปนัก ดังนั้น อุตสาหกรรมในประเทศจึงไม่สามารถทำการผลิตแข่งขันกับสินค้าขาเข้าได้

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2469 เมื่อไทยสามารถต่อรองแก้ไขสนธิสัญญากับมหาอำนาจต่างชาติได้ โดย

สามารถกำหนดอัตราภาษีขาเข้าได้เอง อุตสาหกรรมในประเทศจึงได้เจริญเติบโตขึ้น

อินแกรมกล่าวว่าการเจรจาต่อรองเพื่อกำหนดอัตราภาษีขาเข้าได้เองนั้น มีจุดประสงค์เพื่อจะเพิ่มรายได้ของประเทศ (ซึ่งส่วนหนึ่งย่อมเป็นรายได้ของพระมหากษัตริย์)* มากกว่าที่จะปกป้องคุ้มครองอุตสาหกรรมภายในประเทศ แต่ผลพลอยได้จากการขึ้นภาษีขาเข้าก็คือทำให้สินค้าต่างประเทศมีราคาสูงขึ้น ทำให้สินค้าที่ผลิตภายในประเทศมีโอกาสแข่งขันต่อสู้ อินแกรม ยกตัวอย่าง โรงงานไม้ซีกและโรงงานยาสูบซึ่งเกิดขึ้นในช่วงนี้ เนื่องจากราคาไม้ซีกและบุหรีจากนอกมีราคาแพงมาก อย่างไรก็ตามจนถึงปี พ.ศ. 2498 อุตสาหกรรมก็ยังไม่เจริญเติบโตมากนัก เห็นได้ว่าคิดเป็นเพียง 11.8% ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) เท่านั้น.

ตารางที่ 1

จำนวนร้อยละเมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP)

	2494	2498
เกษตรกรรม	50.1	42.0
อุตสาหกรรม	10.3	11.8
การค้า (ส่งและปลีก)	18.0	19.6

(Ingram, 1971 : 234)

* รายได้พระมหากษัตริย์คิดเป็น % ของรายจ่ายทั้งหมดของรัฐบาล ดังนี้

2435	29 %
2440	22 %
2450	18 %
2460	12 %
2470	8 %

(Ingram, 1971 : 129)

จากราวงนี้จะเห็นได้ว่าเราอาจจะแบ่งนายทุนได้เป็น 2 กลุ่มคือ นายทุนพ่อค้าและนายทุนอุตสาหกรรม ซึ่งช่วงนี้ นายทุนพ่อค้ามีความเข้มแข็งมากกว่านายทุนอุตสาหกรรม ถึงแม้ว่าจากสัดส่วนของภาคการค้า ในผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติซึ่งสูงกว่าภาคอุตสาหกรรม ถึงแม้ว่ากลุ่มนายทุนจะยังไม่มีความเจริญเติบโตมากนัก แต่เนื่องจากกลุ่มอื่น ๆ เช่น ชาวนาแม้จะมีสมาชิกจำนวนมากแต่ก็ไม่อาจรวมตัวทางการเมืองได้ หรือกรรมกรก็มีจำนวนน้อย พ่อค้าซึ่งก็มีการรวมตัวกันเป็นสมาคมต่าง ๆ ย่อมเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อระบบเศรษฐกิจมาก พ่อค้าข้าวเป็นกลุ่มที่น่าจะมีความสำคัญมาก มักจะได้เป็นประธานสมาคมหอการค้า การที่นายทุนพ่อค้าเป็นผู้มีความเข้มแข็งที่สุด ทำให้นโยบาย (หรือการปราศจากนโยบาย?) ของรัฐต่อชาวนา เป็นไปในเชิงไม่ยอมเกี่ยวข้องกับ คือให้ชาวนา "ดูแลตนเอง" トラบไตที่ยังกระทำการผลิตข้าวเป็นสินค้า.

วิสัย

ภายใต้ระบบศักดินา รัฐกับชนชั้นปกครองก็คือสิ่งเดียวกันเพราะชนชั้นปกครองเป็นผู้มีอำนาจบริหารโดยตรง หลังจากสนธิสัญญาบาวริง แม้ว่าชนชั้นปกครอง (เจ้าและขุนนาง) จะยังคงควบคุมการบริหารประเทศ แต่การบริหารนั้นก็ไม่สามารถกระทำเพียงเพื่อประโยชน์ของคนเท่านั้น เช่นในระบบศักดินาอีกต่อไป แต่จำเป็นต้องยอมรับและประนีประนอมกับมหาอำนาจต่างชาติด้วย ยกตัวอย่างเช่นคดียอมรับที่จะไม่เก็บ ภาษีขาเข้าเกิน 3% เป็นต้น

ชนชั้นที่เจริญเติบโตขึ้นมาที่มีความสำคัญอีก
ชนชั้นหนึ่งหลังจากสนธิสัญญาบาวริงก็ได้แก่นาย-
ทุนนายหน้าชาวจีนซึ่งจำนวนไม่น้อยพัฒนามาจาก
การเป็นเจ้าของนายอากร อาจกล่าวได้ว่ารัฐ
ภายหลังสนธิสัญญาบาวริงนั้นทำงานเพื่อผลประโยชน์
ของ (1) เจ้าและขุนนาง (2) นายทุนนายหน้า
และนายทุนพ่อค้าชาวจีน และ (3) นายทุนฝรั่ง
ต่างชาติ

องค์การบริหารของรัฐได้เจริญเติบโตอย่าง
รวดเร็วในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 ได้
มีการรับบุคคลเข้ารับราชการเป็นจำนวนมากยิ่ง
ขึ้น ทั้งด้านพลเรือนและทหาร การขยายตัวของ
องค์การบริหารของรัฐนี้ ได้เคยมีผู้ให้ความเห็นว่า
เป็นการสร้างความเข้มแข็งเพื่อเตรียมพร้อมจะ
ตอบโต้อำนาจคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก ผู้
เขียนไม่ต้องการจะโต้แย้งการอธิบายในประเด็นนี้
แต่อยากจะขอเสนอเพิ่มเติมว่าการขยายตัวของ
องค์กรของรัฐในรัชกาลที่ 5 นั้น (รวมทั้งการจัด
ระบบเงินเดือนแทนระบบกินเมือง) เป็นการ
เตรียมพร้อมของรัฐที่จะจัดการบริหารให้สอดคล้องกับ
รูปแบบวิถีและความสัมพันธ์ของการผลิตแบบใหม่
ยกตัวอย่างเช่น กรมที่ดินที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อจัดการ
บริหารการจดทะเบียนที่ดิน ซึ่งได้เริ่มกลายมาเป็น
ทรัพย์สินที่มีค่า

การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ. 2475
นั้น ในความเห็นของผู้เขียน เป็นเพียงการแทนที่
พวกเจ้าและขุนนาง โดยกลุ่มทหารที่ทำการ
ปฏิวัติเท่านั้น แต่ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถี
การผลิต ถึงแม้ปรีดี พนมยงค์จะได้เสนอแผนการ
ทางเศรษฐกิจที่เรียกร้องให้มีการโอนธุรกิจเอกชน

มาเป็นของรัฐ และการรวมที่นามาเป็นของรัฐ
แต่แผนการนั้นก็ไม่เคยถูกนำมาใช้ปฏิบัติ

ทรงชัย ณ อยุธยา ให้ความเห็นว่า ปี 2475
นั้นน่าจะถือเป็นจุดเริ่มของ “ทุนนิยมแบบพึ่งพา”
(ทรงชัย, 2524 : 48) แต่ผู้เขียนไม่เห็นว่าการ
เปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นมีผลกระทบต่อวิถีการ
การผลิตแต่ประการใด (ตามวิถีการผลิตของไทย
ที่ได้เปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ปี 2448 แล้ว)

ทรงชัยกล่าวถึงกรวยเหล็กภาษีที่ดินและภาษี
รัฐูปการในปี 2481 หรือการกำหนดคอรัวดีอ
ครองที่ดินสูงสุดไม่ให้เกิน 50 ไร่ ว่าเป็นการแสดง
ถึงการสิ้นสุดของอำนาจศักดินา ทั้งนี้เป็นเพราะ
ทรงชัยต้องการจะโต้แย้งเรื่องทฤษฎีกิ่งเมืองขึ้น
กึ่งศักดินา เพราะฉะนั้นจำเป็นต้องแสดงให้เห็น
ว่าอำนาจศักดินานั้นได้สิ้นสุดลงแล้ว และทรงชัย
ไม่สามารถจะกล่าวได้ว่าอำนาจศักดินาดั้งเดิมก่อน
การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เพราะ
พระมหากษัตริย์ยังมีอำนาจปกครองในระบอบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่ ทั้งนี้โดยการอ้างถึง
วิวาทะระหว่างค็อบบ์และสวี่ซีเรื่องการเปลี่ยน
จากระบบศักดินามาเป็นทุนนิยมว่าในช่วงของ
การเปลี่ยนแปลง เราจะเรียกว่าเป็นระบบอะไร—
เพราะมันแขวนลอยอยู่กลางอากาศไม่ได้ดังนั้นจึง
ต้องกว่าใครคือคนที่มิอำนาจปกครอง ซึ่งทำให้
ทรงชัยจำต้องสรุปว่าก่อนปี 2475 นั้นยังเป็น
ศักดินา แต่หลังจากนั้นไม่ใช่

สำหรับผู้เขียนนั้นเห็นว่าวิถีการผลิตนั้น เริ่ม
เปลี่ยนตั้งแต่หลังสนธิสัญญาบาวริง (ซึ่งเราจะเรียก
ช่วงนี้ว่า ก่อน-ทุนนิยม ซึ่งกำลังเปลี่ยนแปลง
ก็ได้ และได้เปลี่ยนมาเป็นทุนนิยมรอบนอกอย่าง

สิ้นเชิง เมื่อมีการเลิกทาสโดยสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2448 โดยเจ้า-ขุนนางนั่นเอง เป็นผู้ร่วมกับทุนนิยมต่างชาติทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ (การผลิตข้าวเป็นสินค้าเป็นการรวมไทยให้เข้าไปอยู่ในระบบทุนนิยมโลก – แต่เป็นทุนนิยมที่มีส่วนร่วมน้อย เพราะผลิตเพื่อเป็นสินค้าเฉพาะสินค้าบางอย่าง แทนที่จะมีการพัฒนาทางอุตสาหกรรมอย่างผสมผสานสอดคล้องเช่นในประเทศทุนนิยมแบบคังเคิม).

ทหาร, นายทุนนายหน้าและพ่อค้าชาวอื่น, และทุนนิยมต่างชาติ

ในการศึกษาปัญหาเกี่ยวกับรัฐและทหารนั้น เอลเลียตก็เห็นว่าทหารไม่ใช่ชนชั้น (class) เพราะไม่ได้ควบคุมหรือเป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิต ดังนั้น เอลเลียตจึงเห็นว่ารัฐบาลทหารเป็นเพียงเครื่องมือของมหาอำนาจจักรวรรดินิยม

ถ้าเรามองแค่เพียงการควบคุมหรือการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตว่าเป็นเพียงปัจจัยสำคัญ 2 ประการที่กำหนดว่ากลุ่มใดจะเป็นชนชั้นหรือไม่ ทหารก็อาจจะไม่ใช่ชนชั้น แต่ปัจจัยอีกประการหนึ่งคือ “ความตระหนักในชนชั้น” (class consciousness)* ก็น่าจะเป็นปัจจัยที่ไม่ควรละเลย มาร์กซได้กล่าวถึง “ชนชั้นในตัวของมันเอง” (class in itself) และ “ชนชั้นเพื่อตัวของมันเอง” (class for itself) ซึ่งนิยามแรกหมายถึงกลุ่มที่มีลักษณะเหมือนกัน และนิยามที่สองหมายถึงกลุ่มที่มีการกระทำร่วมกันต่อกลุ่มอื่น (acting together against other groups)

* คำนี้ใช้กันทั่วไปว่า “จิตสำนึกทางชนชั้น” – บก.

กลุ่มทหารไทย (หมายถึงเฉพาะพวกทหารชั้นนำ) นั้นเป็นกลุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมคล้ายคลึงกัน (class in itself) นอกจากนั้นยังมีการกระทำร่วมกันต่อกลุ่มอื่น เช่น ร่วมกันกำจัดเจ้า/ขุนนางออกจากการคุมอำนาจทางการเมือง รวมทั้งการเกาะกลุ่มกันจัดตั้งรัฐบาลมาหลายยุคหลายสมัย รวมทั้งการเข้าร่วมในกิจการรัฐวิสาหกิจเพื่อหารายได้มาดำรงการเป็นชนชั้นของตนต่อไป

ความสัมพันธ์ระหว่างทหารกับนายทุนนายหน้า/พ่อค้าชาวจีน เมื่อเปลี่ยนแปลงปกครองใหม่ ๆ ก็ไม่ค่อยจะราบรื่นนัก ทั้งนี้เนื่องจากนายทุนนายหน้า/พ่อค้าชาวจีนเหล่านี้เคยเป็นพันธมิตรกับเจ้า/ขุนนาง ในการร่วมลงทุนหรือกู้ยืมเงินมาทำกิจการต่าง ๆ ดังนั้นจะเห็นได้ว่ารัฐบาลทหารไม่ค่อยจะมีนโยบายเป็นมิตรต่อชาวจีนเท่าไรนัก จนกระทั่งล่วงมาในยุคหลังสงครามเมื่อมีบริษัทชาวจีนมาเชิญคนสำคัญ ๆ ในกลุ่มทหารไปเป็นประธานบริษัทคน ความสัมพันธ์จึงราบรื่นขึ้น (ณรงค์ เพชรประเสริฐ, 2524)

สำหรับนายทุนมหาอำนาจต่างชาติในช่วงหลังสนธิสัญญาบาวริงจนถึงปี 2500 นั้นเป็นกึ่งที่รังสรรค์ ฐานะพรพันธ์ กล่าวไว้ว่าเป็น บริษัทการค้าระหว่างชาติ ซึ่งสนใจเรื่องการกำมากกว่าการลงทุนการผลิต.

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและชาวนา

นโยบายต่าง ๆ ของรัฐระหว่างหลังปีสนธิสัญญาบาวริงมาจนถึงก่อนทางเปลี่ยนแปลง การปกครอง 2475 นั้นมีเพื่อประโยชน์ของกลุ่ม 3 กลุ่ม

คือ (1) เจ้าและขุนนาง (2) นายทุนนายหน้า และพ่อค้าจีน (3) นายทุนมหาอำนาจต่างชาติ โดยมีกลุ่มชนชั้นทหารเข้ามาแทนที่เจ้าและขุนนาง หลังปี 2475

เนื่องจากนายทุนในชาติและนายทุนต่างชาติ ในยุคก่อน 2500 นี้ล้วนแต่เป็นนายทุนพ่อค้าหรือนายทุนนายหน้าทั้งสิ้น ความสนใจส่วนใหญ่ก็อยู่ที่การค้าขายข้าว ดังนั้นแรงงานเสรีที่เกิดขึ้นจากการยกเลิกการเกณฑ์แรงงานและการเลิกทาส จึงถูกผลักดันไปผลิตข้าว ดังนั้นชนชั้นชาวนาจึงยังเป็น “ชาวนา” มากกว่าที่จะกลายเป็นกรรมกร และนโยบายส่วนใหญ่ของรัฐก็ได้แก่การให้ชาวนา “ดูแลตนเอง” คือรัฐไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการจัดการสาธารณูปโภคใด ๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งไม่ได้ควบคุมการผลิตอย่างเคร่งครัดนัก ก็คือราบโตที่ชาวนาผลิตข้าวเพื่อเป็นสินค้ารัฐก็พอใจแล้ว ถึงแม้ในปี 2460 จะได้มีการจัดตั้งสหกรณ์แห่งแรกขึ้นที่พิษณุโลก และได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ในที่อื่น ๆ อีก จนมีถึง 150 สหกรณ์ในปี 2474 และ 8,680 สหกรณ์ในปี 2494 ก็ตาม (Tomosugi, 1980 : 135) โทโมสุกิได้ให้ความเห็นว่าสหกรณ์เหล่านี้ไม่ได้ช่วยเหลือชาวนาได้เต็มที่ เพราะไม่สามารถแก้ไขปัญหาระยะยาวได้ นอกจากนี้ชาวนาที่ไม่มีที่ดินก็ไม่ได้รับการช่วยเหลือจากสหกรณ์เพราะไม่มีที่ดินจะใช้ค้ำประกันเงินกู้ ชาร์ปกล่าวถึง สถานการณ์ในบางชั้นในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำในปี 2473 ว่า ชาวนาต้องช่วยตัวเองอย่างแข็งขัน นอกจากจะปลูกข้าวแล้วต้องหันกลับไปทำสวนครัวเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ซึ่งลักษณะเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทาง

การ (informal economy) เหล่านี้ จะได้เป็นเครื่องมือสำคัญในการจุนเจือชาวนาให้ดำรงชีวิต และ “ความเป็นชาวนา” ค่อยไปได้โดยไม่ต้องกลายมาเป็นกรรมกร

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรเรียกร้องค่ารถเขยสงครามจากไทยโดยให้ไทยส่งข้าวให้ ชาวนาก็ถูกกระทบกระเทือนอีกครั้ง เพราะขายข้าวได้ราคาต่ำกว่าที่ซื้อขายในตลาดโลก และการเก็บพรี่เมื่อมีข้าวที่มีขึ้นในปี 2498 เป็นต้นมา ทำให้ราคาข้าวในประเทศต่ำกว่าราคาข้าวในตลาดโลกมาก ถึงแม้การที่ราคาข้าวในประเทศมีราคาถูกจะเป็นประโยชน์แก่กลุ่มคนทำงานในเมืองที่ไม่ได้ปลูกข้าว แต่ก็เท่ากับเป็นการบีบคั้นภาระอันหนักอึ้งไปให้แก่ชาวนา สรุปสั้น ๆ ก็คือในช่วงก่อน 2500 ที่ทุนพ่อค้าเป็นใหญ่ ชาวนาไม่เคยได้รับการเหลียวแลใด ๆ จากรัฐเลยทั้งที่ชาวนาเป็นกลุ่มสำคัญในการสะสมทุนเบื้องต้นภายในประเทศ.

ระบบทุนนิยมรอบนอกและชาวนา 2500 – 2523 : การเปลี่ยนแปลง แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

หลังช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 แนวความคิดทางเศรษฐกิจเรื่อง comparative advantage เริ่มสั่นคลอน ทั้งนี้เพราะรายได้ของประเทศรอบนอกซึ่งผลิตสินค้าปฐมภูมิเป็นส่วนใหญ่ ต่ำกว่ารายได้จากการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมของประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างมาก ดังนั้นจึงเริ่มมีความเห็นกันว่าประเทศรอบนอกควรจะเน้นการผลิตอุตสาหกรรมในประเทศให้มากขึ้น

ตารางที่ 2

สัดส่วนของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) (ร้อยละ)

	2494	2511	เฉลี่ยอัตราเติบโต
เกษตรกรรม	50.1	31.5	-18.6
อุตสาหกรรม	18.3	31.1	12.8
บริการ	31.6	37.4	5.8

ที่มา : Ingram, 1971 หน้า 235)

นอกจากนี้หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น สหรัฐฯ ก็ได้กล่าวว่ามีอิทธิพลในระบบทุนนิยมโลก แทนที่อังกฤษมากขึ้น ในขณะที่อังกฤษและประเทศตะวันตกอื่นเห็นความสำคัญเฉพาะกิจการค้า สหรัฐฯ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เน้นเรื่องการลงทุนทำการผลิตในประเทศรอบนอกควบคู่ไปกับการค้า ทั้งนี้เนื่องจาก ประการแรกประเทศรอบนอกได้สร้างกำแพงภาษีของตนสูงขึ้น เพื่อคุ้มครองอุตสาหกรรมในประเทศ ประการที่สอง เนื่องจากวิทยาการในประเทศอุตสาหกรรมได้เจริญรุดหน้าไปมาก ดังนั้นประเทศเหล่านี้จึงผลิตสินค้าซึ่งใช้ทุนมาก (capital intensive) และเคลื่อนย้ายอุตสาหกรรมที่ยังต้องใช้แรงงานมาก (labour intensive) เข้ามาอยู่ในประเทศรอบนอกซึ่งค่าจ้างแรงงานยังถูกอยู่.

นโยบายผลิตอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า (Import Substitution)

หลังจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยึดอำนาจจากจอมพล ป. พิบูลสงครามในปี 2500 ก็ได้ดำเนินนโยบายผลิตอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าโดยเน้นหนักให้ภาคเอกชนเป็นผู้ผลิต ก็จะเห็นได้

จากการที่ผู้เชี่ยวชาญธนาคารโลกเน้นให้รัฐบาลถอนตัวจากรัฐวิสาหกิจมาเป็นผู้จัดการสร้างสาธารณูปโภค โดยปล่อยให้เอกชนเป็นผู้ทำการผลิต

จากตารางที่ 2 จะเห็นได้ว่า ภาคอุตสาหกรรมได้เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อเทียบกับภาคเกษตรกรรม อย่างไรก็ตามเมื่อคิดค่าที่แท้จริงแล้วผลผลิตข้าวก็ยังมามีปริมาณเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จาก 6.90 ล้านตันในปี 2493-4 ขึ้นมาเป็น 12.90 ล้านตันในปี 2511-2 (Ingram, 1971 : 239) การผลิตอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า ไม่ได้หมายความว่าเราจะเลิกนำเข้าได้ ตรงกันข้ามเราจำเป็นต้องมีการนำเข้าสินค้าประเภททุนมากขึ้น และดังนั้นจึงจำเป็นต้องขยายการส่งออกสินค้าเกษตรกรรมและสินค้าปฐมภูมิให้มากขึ้น เพื่อขายแลกเอาเงินตราต่างประเทศมาซื้อสินค้าทุนเหล่านี้.

การผลิตพืชหลายอย่าง (Diversification of crops)

ถึงแม้ในปี 2511 สัดส่วนของผลผลิตเกษตรกรรมในผลิตภัณฑ์มวลรวมจะลดลงเหลือเพียงแค่ 31% แต่ประมาณ 80% ของแรงงานในประเทศก็ยังคงอยู่ในภาคเกษตรกรรม ในระยะนี้ ๆ การ

ผลิตเพื่อเป็นสินค้าในประเทศไทย มีข้าวเป็นพืชหลักเพียงพืชเดียว อย่างไรก็ตามในระหว่างช่วงปี 2493-5 ถึงปี 2508-10 พื้นที่ดินที่ไร่ปลูกข้าวขยายขึ้นเพียง 15% ในขณะที่พื้นที่ปลูกพืชอย่างอื่นขยายมากขึ้นถึง 400% อย่างไรก็ตาม พื้นที่ปลูกข้าวเพิ่มขึ้นจาก 35.1 ล้านไร่เป็น 42.2 ล้านไร่ ในขณะที่พื้นที่ปลูกพืชอื่นเพิ่มจาก 5 ล้านไร่เป็น 20.5 ล้านไร่ ถึงแม้ว่าการปลูกข้าวจะคิดเป็น 2/3 ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมดทั่วประเทศแต่รายได้จากการขายข้าวคิดเป็นเพียง 1/3 ของรายได้ของชาวนาที่ได้จากการเกษตรเท่านั้น ตั้งแต่ช่วงปี 2503 เป็นต้นมา ได้มีการปลูกพืชสินค้าอื่น ๆ นอกไปจากข้าวคังนี้คือ ฝ้าย, มะพร้าว, ยางพารา, อ้อย, ผลไม้และผัก, ข้าวโพค, มันสำปะหลัง, และปอ โดย 5 อย่างแรกเป็นพืชที่ปลูกกันมานานแล้ว แต่ได้มีการขยายผลผลิตอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ 3 อย่างหลังเป็นพืชที่แนะนำเข้ามาปลูกใหม่ พืชบางชนิดก็มีการเพิ่มผลผลิตเพื่อสนองตอบความต้องการอุตสาหกรรมในประเทศ เช่น ฝ้าย และอ้อย ตอบสนองอุตสาหกรรมทอผ้าและอุตสาหกรรมน้ำตาล พืชเช่น มะพร้าว ผลไม้และผัก ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดภายในประเทศ (เช่น ประชากรในเขตเมืองซึ่งเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรม) พืชบางชนิดก็ผลิตเพื่อส่งออกเช่นข้าวโพค มันสำปะหลัง และปอ ทั้งนี้เนื่องจากการปฏิวัติเขียว (green revolution) ในหลายประเทศทำให้หลายประเทศผลิตข้าวได้มากขึ้น ขณะเดียวกันบางประเทศเช่น สหรัฐ ฯ ก็ผลิตข้าวได้มากขึ้นเป็นคู่แข่งส่งออกข้าวที่สำคัญของไทย จึงจำเป็นที่

ประเทศไทยจะต้องส่งออกสินค้าเกษตรกรรมอื่น ๆ ด้วยแทนที่จะพึ่งการส่งออกข้าวเพียงอย่างเดียว

เหตุผลสำคัญมาจากแง่ของชาวนาที่ทำให้ชาวนาหันมาปลูกพืชอื่น ๆ มากขึ้นนอกจากข้าว น่าจะได้แก่เหตุผลที่ว่า ราคาข้าวในประเทศต่ำกว่าราคาพืชผลชนิดอื่นมาก เนื่องจากการเก็บพรีเมียมข้าว คังที่อื่นแถมแสดงกิโลราคาพืชผลอื่นเปรียบเทียบกับข้าวในปริมาณการผลิตต่อ 1 ไร่ จะได้ว่าคังนี้คือ "พืชสวนไร่ละ 850 บาท, ยาสูบไร่ละ 1,300 บาท, พริกไทย 1,643 บาทต่อไร่, ถั่วคิงไร่ละ 500 บาท และข้าวได้เพียง 290 บาทต่อไร่" (Ingram, 1971 : 265) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้การผลิตพืชผลอื่นจะได้อาชีพ แต่ชาวนาก็ไม่ได้เลิกล้มการผลิตข้าว เพราะการผลิตข้าวเป็นเครื่องกำประกันว่าเขาจะมีอะไรกินถึงแม้ว่าราคาพืชผลจะตกต่ำลง

สรุปความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตพืชหลายอย่าง (diversification of crops) กับนโยบายการผลิตอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า น่าจะเป็น 4 หัวข้อคังนี้คือ :-

1. ค่าพรีเมียมข้าวได้มีผลกระทบทำให้ราคาข้าวในประเทศต่ำ ชาวนาจึงหันไปปลูกพืชอื่นซึ่งได้กำไรมากกว่า
2. ความต้องการของตลาดต่างประเทศต่อพืชอื่นซึ่งไม่ใช่ข้าว (คือข้าวโพค, มันสำปะหลัง, ยางพารา)
3. การขยายตัวของตลาดภายในประเทศเนื่องจากภาคเมืองและภาคอุตสาหกรรมขยายตัวโตขึ้น ทำให้ต้องการสินค้าบริโภคทางเกษตรอื่น ๆ เช่น ผัก-ผลไม้

4. การขยายตัวของอุตสาหกรรมในประเทศ ทำให้ต้องการพืชเป็นวัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรม

การปลูกพืชหลายอย่างเพื่อเป็นสินค้าจะก่อให้เกิดความแตกต่างในหมู่ชาวนามากขึ้นหรือไม่ ?

ก็เป็นกรยากที่จะสรุป บางท่านมีความเห็นว่าการปลูกพืชหลายอย่างจำเป็นต้องใช้วิทยาการแผนใหม่มากขึ้น ซึ่งหมายถึงทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ดังนั้นชาวนารวยเท่านั้นจึงมีโอกาสใช้วิทยาการแผนใหม่เหล่านี้ ในขณะที่ชาวนาจนไม่มีโอกาสใช้วิทยาการแผนใหม่ก็จนต่อไป ช่องว่างระหว่างชาวนารวยกับชาวนาจนจึงมีมากขึ้น (มากาซี, อ้างใน กาจิละ, 2525: 5-6) บางท่านก็มีความเห็นว่าการปลูกพืชหลายอย่างเป็นสินค้านั้นทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้มีอำนาจซื้อมากขึ้น และเป็นการยกมาตรฐานการครองชีพ

แต่สิ่งที่แน่ชัดประการหนึ่งก็คือ การเจริญเติบโตในภาคอุตสาหกรรมนี้เกิดขึ้นได้ก็เพราะภาคเกษตรกรรมคอยเป็นต้นทุน ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรมในเมืองไทย เป็นความสัมพันธ์แบบทุนนิยมดั้งเดิม ซึ่งกล่าวถึงบทบาทของเกษตรกรรมต่อการพัฒนาทุนนิยมไว้ดังนี้คือ

1. เกษตรกรรมเป็นแหล่งอาหารสำหรับภาคเมืองซึ่งกำลังเจริญเติบโตขึ้น
2. เป็นแหล่งแรงงานสำหรับการว่าจ้างแรงงานในเมือง (316,000 คนในปี 2500 และหนึ่งล้านคนในปี 2519 โดยการอพยพ (Permtanjit, 1982 : 111) และ
3. เป็นตัวแลกเปลี่ยนคร่าต่างประเทศ เพื่อ

ใช้ซื้อสินค้าทุนจากต่างประเทศ เพื่อนำมาพัฒนาอุตสาหกรรมภายในประเทศ.

การขยายตัวของตลาดในประเทศ (Expansion of the home market)

เรื่องของขนาดและความเป็นไปได้ของการขยายตัวของตลาดในประเทศ เป็นประเด็นสำคัญในการถกเถียงกันระหว่างเลนนีและพวกนารีอคินิกส์ในรัสเซีย โดยพวกนารีอคินิกส์เชื่อว่าเนื่องจากในรัสเซียมีชนชั้นชาวนายากจนมาก ทำให้อำนาจซื้อภายในประเทศมีน้อย ดังนั้นระบบทุนนิยมในรัสเซียจึงไม่สามารถเจริญเติบโตได้ ในทางตรงกันข้าม เลนนีเห็นว่าชาวนายากจนนั้นจำเป็นต้องซื้อจากตลาดเพราะพวกเขาได้สูญเสียเครื่องมือในการผลิตคือที่ดินไปแล้ว หรือถึงมีก็มีจำนวนน้อย ทำให้ไม่สามารถผลิตได้พอเพียงกับความต้องการบริโภค ดังนั้นจึงต้องซื้อจากตลาด นอกจากนี้ความยากจนของพวกเขาก็เป็นเครื่องสะท้อนความเจริญเติบโตของระบบทุนนิยม เพราะตรงข้ามกับชาวนาจนก็คือชาวนารวย และชนชั้นนายทุนภายในเมือง

สำหรับในประเทศไทย กาจิละได้แสดงให้เห็นว่าตลาดการบริโภคภายในประเทศได้ขยายตัวขึ้นอย่างมากในช่วงปี 2503 ถึง 2513 ในอัตราการเติบโตถึง 10.7% (หรือ 7.8% ในราคาคงที่) กาจิละได้สังเกตด้วยว่าการเติบโตของตลาดบริโภคในประเทศนั้นส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่ผลิตภายในประเทศ

ก่อนปี 2493 นั้น อินแกรมพรรณนาว่าครอบครัวชาวนา "ชั้นกลาง" นั้นมีข้าวของกึ่งคือ

ไปนี้คือ “ตะกร้า, เสื้อ, หม้อดินเผา, เครื่องจักสาน, หลังคากระเบื้อง หรือหลังคาจาก, รองเท้าทำด้วยไม้, หมวกสาน, เรือ, และเกวียน” อย่างไรก็ตามในปี 2513 นโยบายการบริโภคของชาวนาได้เปลี่ยนแปลงไปมาก ได้มีการซื้อและใช้สินค้าคงต่อไปนี้คือ ยาสีฟัน, สบู่, แชมพู และบุหรี่ ซึ่งเป็นสินค้าที่ผลิตภายในประเทศภายใต้ นโยบายการผลิตทดแทนการนำเข้า (คาจิกะ, 2525 : 36) ในขณะเดียวกันสัดส่วนการผลิตเพื่อบริโภคในครอบครัวของชาวนาได้ลดลงจาก 42% ในปี 2503 มาเป็น 38% ในปี 2513 โดยแตกต่างกันไปแต่ละภาคดังนี้คือ 25.6% ในภาคกลาง, 34.5% ในภาคเหนือ, 45.4% ในภาคใต้ และ 53.0% ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

การผลิตสินค้าอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกและการกลายเป็น “กิจกรรมกร” ของชาวนา?

ในความเห็นของ เปาและ เฟย (Pau and Fei, 1973) ขั้นตอนของการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนาอาจแบ่งได้เป็น 2 ขั้นดังนี้คือ

1. การส่งออกของสินค้าปฐมภูมิและ/หรือสินค้าเกษตรกรรม
2. การผลิตทดแทนการนำเข้า
3. การผลิตสินค้าอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก

ขั้นตอนทั้ง 3 ขั้นนั้นเป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องกัน แต่ไม่ได้หมายความว่าขั้นที่ 1 ต้องสำเร็จไปก่อนจึงจะเริ่มขั้นที่ 2 ได้ แต่อาจจะเกิดขึ้นได้พร้อม ๆ กัน เช่นการที่จะมีการผลิตทดแทนการนำเข้าได้

ก็จะยังมีการส่งออกสินค้าปฐมภูมิและ/หรือสินค้าเกษตรกรรมเพื่อแลกนำเงินตราเข้าประเทศ

แต่ละขั้นตอนของการพัฒนาเหล่านี้ ย่อมมีความสัมพันธ์กับชาวนาจากปี 2448-2500 เมื่อทุนพ่อค้าเป็นทุนที่ครอบงำเศรษฐกิจ นโยบายเศรษฐกิจก็เน้นเรื่องการส่งข้าวและสินค้าปฐมอื่น (ไม้สัก, ติบูก) ดังนั้นชาวนาจึงผลิตข้าว เพื่อเป็นสินค้าเพียงอย่างเดียว แต่เมื่อนายทุนอุตสาหกรรมเริ่มเจริญเติบโตขึ้นหลังปี 2500 ภายใต้ นโยบายการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า ชาวนาได้ผลิตพืชผลอื่น ๆ นอกเหนือจากข้าวเพื่อเป็นสินค้า

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับนายทุนแต่ละประเภทเป็นสิ่งที่น่าจับตามองเมื่อนายทุนพ่อค้าเป็นใหญ่ นั่นมิได้เรียกร้องเขาอะไรจากรัฐมากนัก ยกเว้นสิทธิสัญญาบาวริงที่กำหนดภาษีเขาเข้าไว้ไม่เกิน 3% (อันเป็นการเรียกร้องของทุนนิยมต่างชาติต่อรัฐ) และการเรียกร้องให้มีการส่งออกข้าว ซึ่งรัฐก็ได้ไปเรียกร้องชาวนาคือ โดยได้มีมาตรการชักจูงให้ชาวนาผลิตข้าวเพื่อเป็นสินค้าโดยการชดเชย ยกเลิกภาษีที่ดินทำประโยชน์ 3 ปีแรก เลิกเกณฑ์แรงงานและเลิกทาส นอกจากนั้น รัฐก็ไม่ได้มีนโยบายหรือมาตรการอะไรโดยตรงต่อชาวนาอีกเลย

อย่างไรก็ตาม เมื่อทุนอุตสาหกรรม³ เริ่มเจริญเติบโตขึ้น การเรียกร้องของนายทุนต่อรัฐ ได้มีมากขึ้น เช่นการเรียกร้องให้รัฐสร้างสาธารณูปโภค การสนับสนุนอุตสาหกรรมบางประเภท,

3 ทุนอุตสาหกรรมหมายถึงทุนอุตสาหกรรมภายในประเทศ รวมทั้งทุนอุตสาหกรรมต่างประเทศที่เข้ามาร่วมลงทุนภายในประเทศ

การตั้งกำแพงภาษีคุ้มครองสินค้าที่ผลิตภายในประเทศ รวมทั้งให้รัฐเลิกทำธุรกิจแข่งขันกับเอกชน และคงที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การผลิตเพื่อการตลาดแทนการนำเข้านั้น ไม่ได้หมายความว่า จะเลิกนำเข้าได้โดยเด็ดขาด แต่จำเป็นต้องนำเข้าสินค้าประเภททุนเพื่อนำมาใช้ในการผลิต ดังนั้นจึงต้องนำออกสินค้าปฐมภูมิและสินค้าเกษตรกรรมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อแลกเปลี่ยนตราต่างประเทศมาซื้อสินค้าทุน รัฐจึงจำเป็นต้องมีบทบาทและนโยบายต่อชาวนามากขึ้น ในการส่งเสริมการเพิ่มผลผลิต เช่น การตั้งศูนย์บำรุงและปรับปรุงพันธุ์พืช, การตั้งเจ้าหน้าที่ส่งเสริมความรู้ทางการเกษตรไปประจำยังตำบลต่าง ๆ มีการส่งเสริมให้ผลิตพืชอื่นนอกเหนือไปจากข้าว ส่งเสริมการทำนาปีหลายครั้ง ทั้งนี้เพราะยังผลิตได้มากเท่าไรก็ย่อมสามารถนำส่งออกเพื่อแลกเปลี่ยนตราต่างประเทศได้มากขึ้นเท่านั้น

การผลิตเพื่อการส่งออกเริ่มต้นประมาณปี พ.ศ. 2513 โดยผลิตภัณฑ์ส่งออกที่สำคัญได้แก่ผ้า, น้ำตาล, ผลิตภัณฑ์อาหาร, และอาหารสัตว์ (Yongkittikul, 1981 : 40) การขยายตัวอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรมภายในประเทศนั้นหลายอย่างพัฒนาขึ้นมาได้ด้วยเงินทุนของบริษัทข้ามชาติ และกิจกรรมธุรกิจทางเกษตรหลายอย่างก็มีความเกี่ยวข้องกับบริษัทข้ามชาติ และเนื่องจากธุรกิจการเกษตรมีการประกอบการขนาดใหญ่ จึงจำเป็นต้องมีพื้นที่ดินขนาดใหญ่ทำการผลิตของตนเองและ/หรืออาจจะจ้างชาวนารายย่อยให้ผลิตสินค้าเกษตรให้ได้ขนาดมาตรฐานตามที่บริษัทต้องการ และในกรณีหลังนี้ก็หมายความว่า

ผลิตของชาวนาย่อมจะถูกควบคุมโดยบริษัท แทนที่ชาวนาจะเลือกผลิตได้ตามอำเภอใจคน

แนวโน้มของความเกี่ยวพันระหว่างบริษัทธุรกิจและชาวนาอาจแยกกว้าง ๆ เป็น 2 ลักษณะได้ดังนี้คือ

- 1) การจ้างผลิตและรับปรึกษา
- 2) การเข้าจัดการการผลิต หรือ “การให้บริการจัดการ”

สำหรับการจ้างผลิตนั้นก็อาจแยกย่อย ๆ ได้เป็น 2 อย่างคือ

(ก) บริษัทแจกพันธุ์ รวมทั้งปุ๋ย/อาหารให้แก่ชาวนาผู้ผลิต และเมื่อชาวนาเลี้ยง/ปลูกจนได้ขนาดแล้วบริษัทก็จะมารับผลผลิตโดยจ่ายค่าตอบแทนแก่ชาวนาคาทรายหน่วยที่เลี้ยงรอด เช่น การจ้างเลี้ยงไก่

(ข) บริษัทขายพันธุ์แก่ชาวนา รวมทั้งแนะนำปุ๋ย/อาหารที่เหมาะสมแก่พันธุ์นั้น ๆ โดยที่ชาวนาก็มักจะซื้อปุ๋ย/อาหารจากบริษัทด้วย เมื่อผลิตภัณฑ์โตได้ขนาดตามที่ต้องการแล้ว บริษัทก็จะรับซื้ออาจจะเป็นในราคาที่ตกลงกันไว้ก่อนหรือราคาตลาด

สำหรับการเข้าจัดการการผลิตหรือ “การให้บริการจัดการ” นั้น ขอยกตัวอย่างโครงการที่หนองหว้า (จังหวัดฉะเชิงเทรา) ภายใตโครงการนี้ ชาวนาจำนวนหนึ่งได้มารวมตัวกันภายใต้การจัดการของบริษัทเจริญโภคภัณฑ์ โดยบริษัทเป็นผู้ค้าประกันเงินกู้ให้จากธนาคารและเป็นผู้เลือกผลิตภัณฑ์ (ปลูกข้าวโพดและเลี้ยงหมู) รวมทั้งแนะนำเทคนิคในการผลิตต่างๆ ในการนี้ชาวนาผู้ร่วมโครงการได้รับเงินเดือนประกันขั้นต่ำ 2,000

บาทต่อครอบครัว ภายใน 7-10 ปี เมื่อชำระเงินกู้ธนาคารแล้วชาวนาจะได้เป็นเจ้าของที่ดินครอบครัวละ 25 ไร่ และคาดว่ารายได้ขั้นต่ำจะตกประมาณปีละ 10,000 บาท (Santikarn, 1981 : 25).

“กึ่งกรรมกร” ?

คำว่า “กึ่งกรรมกร” (semi-proletarianisation) ได้มีผู้ใช้ โดยหมายถึงขบวนการซึ่งครอบครัวชาวนาได้สูญเสียการควบคุมการจัดการการผลิตในที่ดินของตน ถึงแม้ว่ายังคงเป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิต (ที่ดินและอื่น ๆ) อยู่ นัยจากการใช้คำนี้ก็ถือว่าการผลิตของชาวนาได้ถูกรวบงำโดยระบบทุนนิยมเสียแล้ว ในความเห็นของบันนาจี, “วาคา” ซึ่งผู้ผลิตได้วันนั้นไม่ใช่ลักษณะของการแลกเปลี่ยนอย่างบริสุทธิ์อีกต่อไปแล้ว แต่...เป็นความสัมพันธ์ทางการผลิต, คือค่าจ้างที่ซ่อนเร้น ภายใต้ผิวหน้าของการขายผลิตภัณฑ์, ชาวนาภายใต้รูปแบบการกดขี่เช่นนี้ต้องขายอำนาจแรงงานของเขา” (Banaji, 1977) สำหรับบันนาจีชาวนานั้นเปรียบได้กับแรงงานรับจ้าง (wage labour equivalents)

ถึงแม้ว่าเบิร์นสไตน์จะเห็นด้วยกับบันนาจีว่าการผลิตของชาวนาได้ถูกรวบงำโดยระบบทุนนิยมแล้วก็ตาม แต่เบิร์นสไตน์ก็ได้ให้ข้อเสนอแนะว่าควรจะมีการแยกพิจารณาความสัมพันธ์ของชาวนากับรูปแบบต่าง ๆ กันของทุนนิยม.

การครอบงำการผลิตของชาวนาภายใต้ระบบทุนนิยม

ในกรณีประเทศไทย การครอบงำการผลิต

ของชาวนาภายใต้ระบบทุนนิยมอาจแยกได้เป็น 3 ขั้นตอนดังนี้คือ

1) การเปลี่ยนรูปแบบการผลิตของชาวนาจากการผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนเบื้องต้น (c-m-c) หรือการผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นเพื่อบริโภคมาเป็นการผลิตข้าวเพียงอย่างเดียวเพื่อขายเป็นสินค้าออก

การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงซึ่งรัฐมีส่วนชักนำให้เกิดขึ้นไปคงได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นของบทความนี้ ทุนนิยมซึ่งหมายถึงทุนนิยมต่างชาติเช่นเดียวกับทุนนิยมพ่อค้า/นายหน้าท้องถิ่น ก็ได้เป็นตัวดึงชาวนาให้เข้ามามีส่วนร่วมในระบบความสัมพันธ์ทางตลาด และการสืบต่อของชาวนา (peasant's reproduction) หมายถึงการที่ชาวนาจะมีชีวิตอยู่และดำเนินการผลิตได้ต่อไปก็จำเป็นต้องพึ่งสินค้า (เช่นผ้า) จากตลาด การแทรกแซงของทุนนิยมในช่วงนี้ไม่ได้เกิดขบวนการที่ทำให้เป็นกรรมกรอย่างฉับพลันทันทีทั้งนี้เนื่องจากในระบบทุนนิยมรอบนอกเน้นเฉพาะการผลิตที่ประเทศ “ได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ” (comparative advantage) เพียงอย่างเดียว ดังนั้นจึงเน้นเฉพาะการผลิตข้าวโดยไม่มีการอุตสาหกรรมอย่างอื่น ๆ เกิดขึ้น ซึ่งทำให้แรงงานเสรีที่เกิดขึ้นถูกผลักดันเข้าไปในเซกชนบท การเริ่มต้นของทุนนิยมรอบนอกในประเทศไทยจึงเป็นการครอบงำการผลิตของชาวนาภายใต้ระบบทุนนิยม (มากกว่ากระบวนการทำให้ชาวนาเป็นกรรมกร)

2) การผลิตทดแทนการนำเข้า การเจริญเติบโตของนายทุนอุตสาหกรรมและการผลิตตลาดหลายชั้นของชาวนา

ในช่วงนี้รัฐเข้ามาแสดงความสนใจต่อการเพิ่มผลผลิตของชาวนามากขึ้น แทนนโยบายปล่อยให้ชาวนา “ดูแลตนเอง” ในช่วงแรก ในขณะเดียวกันชาวนาก็มีความผูกพันกับระบบตลาดมากยิ่งขึ้น ในช่วงแรก สินค้าส่วนใหญ่ที่ชาวนาซื้อจากตลาดได้แก่สินค้าบริโภค (เช่น ผ้า, นมข้น, น้ำตาล) แต่ในช่วงที่สองนี้ ชาวนาต้องซื้อสินค้าที่ใช้ในการผลิต (เช่น ปุ๋ย, ยาฆ่าแมลง) จากตลาดด้วย ในช่วงนี้ความสัมพันธ์ระหว่างภาคเกษตรกรรมกับภาคอุตสาหกรรมก็มีมากขึ้น ในช่วงระยะแรกอาจกล่าวได้ว่ารายได้จากการขายสินค้าเกษตรกรรมที่ชาวนาเป็นผู้ผลิตทำให้เกิดการสะสมทุนเบื้องต้นภายในประเทศแล้ว ชาวนายังเป็นกลุ่มสำคัญในการสร้างตลาดภายในประเทศ ซึ่งเติบโตในอัตรา 10% ต่อปี โดยที่สินค้าที่ชาวนาซื้อส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่ผลิตในประเทศ ภายใต้ นโยบายผลิตทดแทนการนำเข้า

๓) การผลิตเพื่อการส่งออก การเจริญเติบโตของธุรกิจการเกษตร และแนวโน้มสู่ความเป็น “กึ่งกรรมกร” ของชาวนา

หลังจากช่วงปี พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา ได้มีการผลิตเพื่อการส่งออกมากขึ้น และผลิตภัณฑ์จากธุรกิจการเกษตรก็เป็นผลิตภัณฑ์สำคัญในการส่งออก การเจริญเติบโตของธุรกิจการเกษตรหมายความว่าชาวนาที่มีความสัมพันธ์กับบริษัทธุรกิจการเกษตรย่อมจะถูกควบคุมการเลือกชนิดของผลิตภัณฑ์และเทคโนโลยีในการผลิตจากบริษัท โดยเช่นนี้การกล่าวได้ว่า ชาวนาเป็นกึ่งกรรมกร หรือ “เสมือนแรงงานรับจ้าง” ที่บริษัทฯ ใช้จึงอธิบายภาพพจน์ของชาวนาในส่วนนี้ได้ชัดเจนพอสมควร

อย่างไรก็ตาม เราจำเป็นต้องระลึกว่า ในช่วงที่สามของการผลิตเพื่อส่งออกนี้ ถึงแม้ว่าธุรกิจการเกษตรจะขยายตัวและมีการว่าจ้างให้ชาวนาผลิตให้มากขึ้นก็ตาม แต่มิได้หมายความว่าชาวนาทุกคนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบริษัทธุรกิจการเกษตร นายทุนพ่อค้าซึ่งมีการคึกคักซื้อขายโดยตรงกับชาวนา ก็ย่อมมีความสัมพันธ์ที่แตกต่างไปจากความสัมพันธ์ของบริษัทธุรกิจกับชาวนา และในความเห็นของผู้เขียนความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับนายทุนพ่อค้าไม่น่าจะเป็นความสัมพันธ์แบบกึ่งกรรมกร ทั้งนี้เพราะนายทุนพ่อค้า

1. ไม่สนใจจะควบคุมการจัดการทางผลิตของชาวนา

2. ไม่สนใจจะยึดครองที่ดินของชาวนา⁴ มาร์กซ์แบ่งลักษณะการครอบงำแรงงานภายใต้ระบบทุนนิยมออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) Formal labour subsumption under capital

2) Real labour subsumption under capital

ลักษณะแรกคือ Formal labour subsumption under capital หมายถึง การที่ทุนนิยมเข้าควบคุมแรงงานในรูปแบบที่มีอยู่ในระบบวิธีการ

4 ประเด็นหลักนี้เป็นประเด็นที่ถกเถียงกันต่อไปได้ ผู้เขียนเขียนเช่นนี้ตามความเห็นของจอห์น แอริส ที่ทำการศึกษามูลบ้านในอินเดียตอนใต้ และสรุปว่า นายทุนพ่อค้าไม่สนใจยึดครองที่ดินแต่การให้กู้เงินของนายทุนที่เป็นทั้งพ่อค้าและนายทุนเงินกู้ยืม ทำให้ชาวนามีทุนหมุนเวียน มาทำให้ดำรงสภาพความเป็นชาวนาได้ โดยไม่ต้องกลายเป็นกรรมกร.

ผลิตแบบเคิม (ก่อนที่ทุนนิยมจะเข้ามา) โดยไม่ต้องเปลี่ยนให้เป็นกรรมกรหรือแรงงานรับจ้าง ในขณะทีลักษณะที่สองหรือ Real labour subsumption under capital หมายถึงการที่ทุนนิยมเข้ามาเปลี่ยนระบบความสัมพันธ์แรงงานแบบเคิมให้เป็นแรงงานรับจ้างหรือกรรมกร ซึ่งการครอบงำแรงงานในลักษณะหลังนี้เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นเมื่อทุนนิยมพัฒนาไปได้พอสมควรแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม เราจำเป็นต้องระลึกไว้ว่ามาร์กซ์พูดถึงการครอบงำแรงงานภายใต้ทุนนิยมในการเปลี่ยนจากวิธีการผลิตที่ไม่ใช้ทุนนิยม มาเป็นวิธีการผลิตที่เป็นทุนนิยมแบบคั้งเคิม แต่ในกรณีประเทศไทยเราพูดถึงการเปลี่ยนแปลงจากระบบวิธีการผลิตที่ไม่ใช้ทุนนิยมมาเป็นทุนนิยมแบบรอบนอก กังนั้นคำถามจึงมีว่าลักษณะการครอบงำแรงงานภายใต้ทุนนิยมรอบนอกจะมีทางเป็น Real labour subsumption ภายใต้ทุนนิยมได้หรือไม่?

ในความเห็นของผู้เขียน แน่หนอน เมื่อทุนนิยมพัฒนาขึ้นมาระยะหนึ่ง การขยายตัวของกลุ่มผู้รับจ้างแรงงานย่อมมีมากขึ้น ถึงแม้ว่าทุนนิยมนั้นจะเป็นทุนนิยมแบบรอบนอกก็ตาม แต่ชาวนาซึ่งหมายถึงผู้ผลิตทางเกษตรกรรมรายย่อย ก็ยังคงเป็นกลุ่มพลังทางแรงงานกลุ่มใหญ่ของประเทศ อย่างไรก็ตาม “ชาวนา” ในระบบทุนนิยมย่อมต่างกับ “ชาวนา” ในระบบก่อนทุนนิยม เพราะชาวนาในระบบก่อนทุนนิยมนั้นสามารถเลือกผลิตได้ตามใจชอบเพื่อสนองความต้องการบริโภคของตนเอง ขณะที่ชาวนาในระบบทุนนิยมนั้นต้องผลิตตามความต้องการของตลาด คั้งที่ชานินกล่าวไว้ว่าชาวนา “อาจดำรงอยู่ในขณะเดียวกันก็ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปที่ละน้อย และเข้าไปเกี่ยวพันกับ

ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของพวกเขา” (Shanin, 1979 : 47).

การเพิ่มความแตกต่างและการแตกแยกเป็นสองขั้ว (Differentiation and Polarisation)

เลนินเป็นหนึ่งในบรรดาคนกลุ่มแรก ๆ ที่สนใจวิเคราะห์ปัญหาการเพิ่มความแตกต่างและความแตกแยกของชาวนาที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการพัฒนาของระบบทุนนิยม เลนินได้แสดงว่าในรัสเซียนั้นได้เกิดขึ้นชนชั้นชาวนารวยและชาวนาจน ซึ่งต้องขายแรงงานรับจ้างทำงานในที่ดินของชาวนารวย ก่อนระบบทุนนิยมการผลิตในครอบครัวของชาวนามีทั้งการผลิตในนาและการทำหัตถกรรมแต่เมื่อทุนนิยมเจริญเติบโตขึ้น ครอบครัวชาวนาได้หันไปผลิตเฉพาะผลิตผลทางการเกษตร ซึ่งกระบวนการนี้ เลนินเรียกว่า “การแยกอุตสาหกรรมออกจากเกษตรกรรม” (separation of industry from agriculture)

“การแยกอุตสาหกรรมออกจากเกษตรกรรมมีความสัมพันธ์กับการแตกสลายของชาวนา.... ชาวนาที่มีฐานะดีจำนวนน้อยจัดการเปิดและขายสถานที่ตั้งอุตสาหกรรม, ปรับปรุงวิธีการทำนาไร่, จ้างคนงานมาช่วยทำนา, เพิ่มความสนใจในการอุตสาหกรรมมากขึ้น, และเมื่อถึงขั้นหนึ่ง ก็พบว่าเป็นการสะดวกมากขึ้นที่จะแยกกิจการอุตสาหกรรมของตนออกจากกิจการเกษตรกรรมโดยเด็ดขาด และอาจยกกิจการเกษตรกรรมให้แก่สมาชิกอื่นในครอบครัวส่วนตนเองก็รับฐานะเป็นนายทุนหรือพ่อค้า.... ในอีกขั้วหนึ่งในชนบท การ

แยกตัวของอุตสาหกรรมออกจากเกษตรกรรม ประกอบด้วยการที่ชาวนายากจนถูกทำลายลง และต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้าง (ทั้งในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม)” (Lenin, 1956: 406)

อย่างไรก็ตาม เล่าที่สกี กล่าวว่า การแทรกแซงของทุนนิยมในภาคเกษตรกรรมอาจเกิดได้ช้ากว่าในภาคอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพราะประการแรก ในขณะที่เครื่องมือในการผลิตอุตสาหกรรมอาจจะมีการเพิ่มขึ้นได้ แต่พื้นที่ทางการเกษตรกรรมนั้น มีจำนวนจำกัด ดังนั้นการที่นายทุนจะกว้านซื้อที่ดินเป็นจำนวนมากก็อาจมีขอบเขตจำกัด ประการที่สอง เล่าที่สกี เห็นว่าแม้แต่หน่วยการผลิตหน่วยใหญ่จะมีความเป็นเลิศกว่าในกิจการอุตสาหกรรม แต่ในเกษตรกรรม เรื่องนี้จะเป็นจริงถึงจุดจุดหนึ่งเท่านั้น นอกจากนี้ เล่าที่สกี ยังให้ความเห็นว่าปัญหาการขาดแคลนแรงงานอาจเป็นตัวยับยั้งการถือครองที่ดินขนาดใหญ่ และการยับยั้งนี้อาจเกิดได้ในสองลักษณะคือ ที่ดินขนาดใหญ่อาจต้องถูกแบ่งเป็นผืนเล็กผืนน้อยและถูกขายหรือให้เช่ารายเช้า หรืออาจต้องขายทอดตลาดไปและแบ่งเป็นผืนเล็ก ๆ ระหว่างเจ้าของที่ดินรายย่อย ๆ

ในประเทศไทย ถึงแม้จะมีแนวโน้มของการเพิ่มความแตกต่างในชนบท แต่กระบวนการของการเพิ่มความแตกต่างนี้ (ยัง?) ไม่ได้พัฒนาเป็นการแตกแยกเป็นสองขั้วดังที่เลนนินเสนอไว้ ดูเหมือนว่าที่ เล่าที่สกี กล่าวว่า การแทรกแซงของทุนนิยมในระบบเกษตรกรรมนี้อาจจะเกิดได้ช้ากว่า จะเห็นได้ชัดว่าในกรณีของประเทศไทยซึ่งคอนันต์ของการแทรกแซงของระบบทุนนิยมนั้น ไม่เกิดระบบการผลิตในที่ดินขนาดใหญ่ (planta-

tion) ซึ่งใช้แรงงานรับจ้างแก่ลักษณะเด่นได้แก่ การที่ชาวนาเป็นเจ้าของที่ดินเองหรือเป็นผู้เช่ามากกว่า จากตัวเลขรายงานสำมะโนเกษตรของสำนักงานสถิติแห่งชาติปี พ.ศ. 2521 บอกว่าร้อยละ 85 ของที่นาอันเป็นที่นาที่เจ้าของเป็นผู้เพาะปลูกเอง แต่ตัวเลขจากการศึกษาเฉพาะกรณีในระดับจุลภาคจะให้ข้อสรุปที่แตกต่างไป และยังเป็นการศึกษาที่จะสรุปให้แน่นอนเกี่ยวกับลักษณะการถือครองที่ดินในประเทศไทยจนกว่าจะมีข้อมูลจากการศึกษาระดับจุลภาคให้มากขึ้นกว่านี้.

การแตกแยกเป็นสองขั้วในชนบท

เลนนินเชื่อว่า การเพิ่มความแตกต่างเป็นชาวนารวยชาวนาจนในชนบท จะทำให้เกิดการแตกแยกเป็นสองขั้วและการประจัญหน้ากันทางการเมืองในเขตชนบทในที่สุด ในความเห็นของผู้เขียน การแตกแยกเป็นสองขั้วและการประจัญหน้ากันทางการเมืองในชนบทไทยยังไม่สามารถเห็นได้กระจ่างชัด แม้แต่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยก็ไม่เคยมีการโฆษณาต่อต้านชาวนารวยมากเท่ากับการต่อต้านนายทุนในเมืองและภาคเกษตรกรรม/จักรวรรดินิยม (Turton, 1978 : 158-168)

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ผู้เขียนจะไม่เห็นว่ามีความขัดแย้งในระหว่างชาวนา เช่นการขัดแย้งกันเรื่องน้ำใช้จากเหมืองฝาย แต่ความขัดแย้งเหล่านี้ไม่ได้นำไปสู่ความขัดแย้งทางชนชั้นและการประจัญหน้ากันทางการเมือง การเมืองในชนบทมีลักษณะเป็นการเมืองแบบfaction politics มากกว่า คือการมีการขัดแย้งกันระหว่างชาวนา

ผู้มีอันจะกิน 2 คน และแต่ละคนก็มีผู้สนับสนุนที่เป็นชาวนาที่จนกว่า อย่างไรก็ตาม ความเป็นไปได้ของการประจัญหน้าทางชนชั้นย่อมอาจเกิดขึ้นได้เสมอ (Alavi, 1973)

ได้มีการเสนอว่า “การเลื่อนฐานะเป็นวัฏจักร” (cyclical mobility) น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งซึ่งเป็นเครื่องยับยั้งการเมืองตามแนวชนชั้นในชนบท (Shanin, 1972) คำนี้กับโรงงานในระบบอุตสาหกรรมซึ่งมีแนวโน้มที่จะเกิดการรวมทุน ครอบครองวิชาซึ่งเป็นหน่วยในการผลิตทางเกษตรอาจจะเจริญก้าวหน้าขึ้น แต่หลังจากนั้นสักระยะหนึ่งก็จะเริ่มมีฐานะทางเศรษฐกิจแย่ง และหลังจากนั้นก็อาจจะมีฐานะดีขึ้นอีก เป็นวงกลมไปเช่นนั้นเรื่อย ๆ

การเลื่อนฐานะเป็นวัฏจักรนี้ พวกที่เชื่อในเรื่องการกำหนดทางชีวะ (Biological Determinism School) อธิบายว่า ความต้องการบริโภคที่มีมากขึ้นอันเนื่องมาจากครอบครัวของชาวนาขยายตัวโคชัน ทำให้ครอบครัวนั้นคนรุ่นชววย เช่นเข้า และ/หรือ ซ้อที่กินเพื่อทำการผลิตให้มากขึ้น ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจโดยรวมของครอบครัวนั้นดีขึ้น แต่เมื่อสมาชิกที่เป็นลูกในครอบครัวนั้นแต่งงานแยกครัวเรือนออกไป ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวนั้นก็จะลดต่ำลงเนื่องจากที่ดินทรัพย์สินต่าง ๆ ถูกแยกแบ่งปันกันระหว่างลูก ๆ ดังนั้น แม้ความแตกต่างทางเศรษฐกิจจะเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเสมอในชนบท แต่ก็จะไม่มีการแตกแยกเป็นสองชั้น ทั้งนี้เพราะแต่ละครอบครัวมักจะต้องเผชิญกับวัฏจักรการเลื่อนฐานะดีขึ้นและเลวลงไปเรื่อย ๆ

Khryashcheva ได้อธิบายเกี่ยวกับการเลื่อนฐานะเป็นวัฏจักรนี้ในอีกแง่หนึ่ง โดยเน้นทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจ และปัจจัยที่ไม่เป็นทางเศรษฐกิจควบคู่กัน โดยอ้างว่า ส่วนเกินที่เกิดขึ้นในภาคเกษตรนั้นมักถูกเคลื่อนย้ายเข้าไปสู่เมืองในรูปของภาษี, ค่าเช่า, การเคลื่อนย้ายทุนและกำลังคนจากชนบทเข้าสู่เมือง กระบวนการเช่นนี้จึงอธิบายทั้งปัญหาความยากจนและแนวโน้มสู่ความ “เท่าเทียมกัน” ในชนบท (Shanin, 1972 : 111)

ในกรณีประเทศไทย ยังไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะสรุปได้ว่าการที่ (ยัง ?) ไม่มีการแตกแยกเป็นสองชั้นในชนบท เป็นเพราะปัจจัยจากการเลื่อนฐานะในรูปวัฏจักรนี้ด้วยหรือเปล่า แต่ลักษณะการแบ่งมรดกเท่า ๆ กันในบรรดาลูก ๆ ในครอบครัวชาวนาของไทยที่พบปฏิบัติกันแพร่หลาย ก็น่าจะเป็นเหตุประการหนึ่งได้ที่จะทำให้มีการเลื่อนฐานะในรูปวัฏจักรเกิดขึ้น ชาร์ปก็ได้กล่าวถึงก้านั้นแห่งบางชั้นซึ่งร่ำรวยมีที่นาหลายร้อยไร่ เมื่อก้านั้นตายไป ถึงลูกสาวคนโปรดจะได้รับมรดกที่นามากกว่าคนอื่น ๆ ก็ไม่ร่ำรวยเท่าที่ก้านั้นเคยอยู่ ซึ่งก็แสดงให้เห็นถึงการไม่มีการรวมศูนย์ทุนในชนบท นอกจากนี้ ชาร์ปยังแสดงถึงการที่ชาวบางชั้นเริ่มมีค่านิยมที่จะส่งบุตรหลานไปร่ำเรียนต่อ หรือทำงานกรุงเทพฯ ซึ่งสะท้อนให้เห็นการเคลื่อนย้ายส่วนเกินจากชนบทเข้าไปในเมือง (Sharp & Hanks, 1978) อย่างไรก็ตาม เรายังต้องการการศึกษาในระดับจุลภาคมากกว่านี้ ก่อนที่จะสรุปหรือคัดค้านประเด็นนี้ได้เต็มที่.

สรุป : ความสัมพันธ์ระหว่าง ทุนนิยมรอบนอกกับชาวนา

คงได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า ระบบทุนนิยมในประเทศไทยไม่ใช่ระบบทุนนิยมแบบดั้งเดิมเหมือนยุโรป ทั้งนี้ฟาร์มขนาดใหญ่ที่ดำเนินการล้วน ๆ โดยนายทุนเช่นในระบบทุนนิยมดั้งเดิมจึงไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้น ลักษณะการผลิตโดยชาวนาขนาดเล็กนับเป็นระบบที่ “เหมาะสม” ที่สุดของการพัฒนาของระบบทุนนิยมรอบนอกเช่นประเทศไทย ประการแรก การผลิตโดยชาวนาช่วยกระตุ้นทุนในการผลิตให้ต่ำ เพราะชาวนาใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัว (ซึ่งไม่ได้รับเงินเดือน) และเมื่อต้นทุนในการผลิตต่ำ ราคาอาหารในเมืองย่อมต่ำลงไปด้วย ซึ่งเป็นผลดีแก่ผู้ที่ทำงานในเมือง ประการที่สอง ประเทศทุนนิยมรอบนอกเป็นประเทศที่มีทุนจำกัด ดังนั้นการที่ชาวนายังคงเป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิตของเขา ย่อมทำให้พวกเขาสามารถ “ดูแลตนเอง” ได้ เพราะการอพยพเข้ามาเป็นกรรมกรในเมืองมากเกินไป ย่อมจะต้องเพิ่มภาระของรัฐในการจัดการสวัสดิการต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ในบางชนเมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในปี พ.ศ. 2473 รัฐไม่ได้มีสวัสดิการใด ๆ แก่ชาวนาเลย ชาวนาคือ “ดูแลตนเอง” ด้วยการทำสวนครัว และ/หรือ ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ.

ชาวนา : คำจำกัดความ

ในบทความนี้ เมื่อพูดถึงชาวนา เราหมายถึง กลุ่มคนที่ทำการเลี้ยงชีพทางเกษตรกรรมเป็นหลัก บนผืนดินขนาดเล็ก และส่วนใหญ่

ใช้แรงงานของคนในครอบครัว เมื่อไม่นานมานี้ได้มีการถกเถียงกันในวรรณกรรมนักวิชาการตะวันตกว่า เราควรจะยังเรียกชาวนาว่า “ชาวนา” (peasant) หรือควรจะไปใช้คำอื่นที่สื่อความหมายที่สะท้อนให้เห็นสถานะอันแท้จริงของชาวนาคือว่า ก่อนจะตกกันในประเด็นนี้ต่อไปขอให้เราพิจารณาดูก่อนว่า คำจำกัดความของชาวนานั้นประกอบไปด้วยอะไรบ้าง ชาวนินได้สรุปว่า “ชาวนา” คือกลุ่มคนที่ประกอบไปด้วยลักษณะดังต่อไปนี้คือ

1. มีอาชีพหลักทางการกสิกรรมและเลี้ยงสัตว์
2. แรงงานส่วนใหญ่ใช้แรงงานในครอบครัว
3. อาศัยอยู่ในชุมชนหมู่บ้านอันเป็นที่รวมของวัฒนธรรมชาวนา
4. ฐานะที่เสียเปรียบ (underdog position) ต่อคนภายนอกเสมอ

ครั้งหนึ่ง, ทั้งพวกมาร์กซิสต์ และพวกที่ไม่ใช่มาร์กซิสต์เคยเชื่อกันว่า ในที่สุดการผลิตแบบทุนนิยม (ที่ดินขนาดใหญ่, ใช้เครื่องจักรกล, และแรงงานรับจ้าง) จะเข้ามาแทนที่การผลิตโดยชาวนา แต่ในประเทศค่อยพัฒนาการผลิตโดยชาวนาไม่หายไปเสียที ทำให้นักวิชาการบางท่านเกิดความสงสัยว่าโครงสร้างสังคมชนบทคืออะไรกันแน่ การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดคือ การมีความเกี่ยวพันกับตลาดและการผลิตเพื่อเป็นสินค้าทั่วไป อย่างไรก็ตามลักษณะ “ความเป็นชาวนา” หลายประการยังคงดำรงอยู่ เช่นความสามารถผลิตเองเพื่อสนองความต้องการบริโภคส่วนหนึ่ง, การใช้แรงงานในครอบครัว, การดำรงอยู่ของชุมชน

หมู่บ้าน (ถึงแม้ว่าการจัดองค์กรทางเศรษฐกิจ และองค์กรในหมู่บ้านจะได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างแล้ว)

ความข้องการที่จะให้คำนิยามใหม่ และ/หรือละทิ้งคำว่า “ชาวนา” นั้น ดูเหมือนจะเกิดขึ้นจากความทงคหังคและสับสนของนักวิชาการเกี่ยวกับ “สถานอันเหมาะสม” ของชาวนาในสังคมประเทศโลกที่สาม ในความเห็นของบางท่านก็เห็นว่า สังคมชาวนาเป็นสังคมก่อนทุนนิยม ซึ่งมีการ “ปะทะประสาน” กับระบบทุนนิยม ดังนั้นสังคมชาวนาจึงถูกเปลี่ยนแปลงและถูกร้างไว้ในเวลาเดียวกัน ในความเห็นของบางท่านชาวนานั้นก็คือ “นายทุนน้อย” โดยให้เหตุผลว่าชาวนาเป็นผู้ผลิตรายย่อย ซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตของตนเอง ดังนั้นชาวนาจึงมีฐานะทางชนชั้นที่ไม่ค่อยจะกระจำงนัก ก็อาจจะถือค่านายทุนแต่ไม่จำเป็นต้องเอาเงินไปทางค้ำปฏิวัติสำหรับอีกบางท่าน คำว่า “ชาวนา” นั้น ไม่สามารถจะอธิบาย หรือดูเหมือนจะบ่งบงชี้แน่นอนว่ากำลังมีการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่พวกเขาอาศัยอยู่ เช่น เชนเรียด ฟริคแมน มีความเห็นว่าคำจำกัดความที่ว่า ครอบครัวชาวนานั้นเป็นหน่วยในการผลิต และจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับคนภายนอกที่ไม่ใช่ชาวนา ไม่สามารถแยกชาวนา (ในประเทศก้อยพัฒนา) ออกจากผู้ผลิตทางเกษตรกรรมเพื่อการค้าเช่นในประเทศอเมริกา ซึ่งน่าจะเรียกว่ากสิกร (farmers) มากกว่าชาวนา (peasants)

ฟริคแมนอาจจะถูกในการเสนอว่า “ชาวนา” ในประเทศก้อยพัฒนานั้นมีฐานะที่แตกต่างไปจาก “ผู้ผลิตทางเกษตรกรรมเพื่อการค้า” เช่นใน

อเมริกา แต่ผู้เขียนเห็นว่า ฐานะที่แตกต่างกันนั้นเกิดขึ้นก็เนื่องจากองค์ประกอบของสังคม (Social formation) ที่เขาอาศัยอยู่นั้นมีความแตกต่างกัน ผู้เขียนมีความเห็นว่าประเด็นของการศึกษาชาวนาหรือประโยชน์จากการศึกษาชาวนา ไม่ใช่การทำ “การบ้าน” ว่า “ชาวนา” นั้น แตกต่างกับ “กสิกร” อย่างไร แต่น่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงคลัสสาย (transformation) จากสังคมที่มีฐานทางเกษตรกรรม (agricultural base) มาเป็นสังคมที่มีฐานทางอุตสาหกรรม (industrial base) มากกว่า รวมทั้งการศึกษาบทบาทของชาวนาที่มีส่วนในการคลัสสายเปลี่ยนแปลงอันนี้ รวมทั้งสถานภาพของพวกเขาในปัจจุบัน และที่น่าจะเป็นในอนาคคปัญหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงคลัสสายทางเกษตรกรรมนี้รวมไปถึงการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมมาสู่ภาคอุตสาหกรรม และการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ในการผลิตซึ่งกติกามาด้วย ดังนั้นปัญหาของการเกิดแรงงานรับจ้างทั้งในเขตชนบทและเมือง หรือในทางตรงกันข้าม ปัญหาว่าทำไมจึงไม่เกิดกลุ่มกรรมกรดาวเป็นกลุ่มใหญ่ (แต่กลับยังมีชาวนาเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก) จึงเป็นปัญหาที่น่าสนใจ

แม้แต่ในประเทศยุโรปตะวันตก ก็มีชื่อว่าผู้ผลิตในการเกษตรทุกรายจะเป็นผู้ผลิตแบบทุนนิยมขนาดใหญ่มาก ลักษณะการผลิตที่ใช้แรงงานในครอบครัวก็ยังงมีอยู่ แต่ที่สำคัญที่ทำให้ประเทศเหล่านี้ต่างไปจากประเทศก้อยพัฒนานั้นคือแรงงานส่วนใหญ่ได้ถูกเคลื่อนย้ายจากภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรม จึงทำให้เกิดชนชั้นกรรมกรที่มี

ขนาดโตกว่าในประเทศด้อยพัฒนา ถึงแม้จะได้มีการแนะนำนโยบายการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้ามาเป็นแนวทางปฏิบัติในประเทศด้อยพัฒนา แต่อุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นภายใต้นโยบายนี้ไม่สามารถสร้างงานได้พอเพียงที่จะดึงแรงงานจากภาคเกษตรกรรมที่จนกว่าเข้ามาสู่ภาคอุตสาหกรรมที่รวยกว่าได้มากเหมือนในประเทศยุโรปตะวันตก

ก็คแมน และเรคคลิฟท์ ให้ความเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงคลัสเตอร์ของภาคเกษตรกรรมนั้นอาจเป็นไปได้ในสองลักษณะดังนี้คือ

1. การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดการก่อตัวของชนชั้นนายทุนในชนบท และกลุ่มกรรมกรไร้ที่ดิน ซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบกึ่งเคมหรือ "กลาสติก"
2. การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ผู้ผลิตที่เป็นชาวนาถูกผนวกเข้าไปในระบบการผลิตเพื่อเป็นสินค้า แต่ยังคงความเป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิตและยังคงควบคุมกระบวนการในการผลิตโดยตรง ระบบการสืบต่อ (reproduction) ของภาคเกษตรกรรมแบบชาวนานี้ จึงควรจะต้องวิเคราะห์ในแง่ของปัจจัยที่เป็นตัวถ่วง (constraints) ต่อระบบการตัดสินใจผลิตและการตลาดจากการเคลื่อนไหวของทุนนิยม และกลไกอันเกี่ยวเนื่องในการดึงดูดเอาแรงงานส่วนเกินของชาวนา ความสัมพันธ์ในการผลิตถูกกำหนดโดยการต่อสู้กันระหว่างผู้ผลิตโดยตรงกับรูปแบบต่าง ๆ กันของทุน

นิยมในการจะเข้าควบคุมกระบวนการในการผลิตและแจกจ่าย (Goodman and Redclift, 1981 : 215)

ในกรณีประเทศไทยเห็นได้ชัดว่ามีลักษณะเป็นไปในแนวทางที่สองมากกว่า คือผู้ผลิตที่เป็นชาวนาถูกผนวกเข้าไปในระบบการผลิตเพื่อเป็นสินค้า แต่ยังคงความเป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิตและยังคงควบคุมกระบวนการในการผลิตโดยตรง โดยมีการต่อสู้กันระหว่างชาวนากับรูปแบบต่าง ๆ ของทุนนิยมในเรื่องของการควบคุมกระบวนการในการผลิตและแจกจ่าย.

อนาคตของชาวนาไทย

ในการจะคาดการณ์อนาคตของชาวนานี้ มีลักษณะของความเป็นไปได้สามทางดังนี้คือ

1. ชาวนาจะสูญหายไป ส่วนใหญ่กลายเป็นกรรมกรรับจ้างในอุตสาหกรรมที่กำลังขยายตัวและที่เหลือก็จะแตกแยกเป็นกสิกรนายทุนและกรรมกรรับจ้างในชนบท
2. ชาวนาจะดำรงอยู่ (ชาวนาหมายถึงผู้ผลิตทางเกษตรกรรมรายย่อย) แต่ว่าการตัดสินใจว่าจะผลิตอะไรและวิทยาการที่จะใช้ในการผลิตจะถูกควบคุมโดยทุนนิยมทั้งในรูปแบบของทุนนิยมพ่อค้าและทุนนิยมอุตสาหกรรมทางการเกษตร
3. ชาวนาจะร่วมมือกันโดยรวมหน่วยที่ดินที่ใช้ในการผลิตของแต่ละบุคคลเข้าเป็นหน่วยใหญ่หน่วยเดียวภายใต้การจัดการและการเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งจะ

สามารถทำให้ใช้เครื่องจักรทุนแรงงาน
อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดการ
ประหยัดจากขนาด (economics of
scale) (คังที่มั่งสรรพ สันติกาญจน์
เสนอไว้, Santikarn, 1983 : 35-44)

ในความเห็นของผู้เขียนแนวทางที่หนึ่งนั้น
น่าจะเป็นไปได้ยาก แนวทางที่สองใกล้เคียงกับ
ความเป็นจริงที่สุด และแนวทางที่สามขึ้นอยู่กับ
การตัดสินใจของชาวนาว่าจะต้องการเช่นนั้นหรือไม่
ไม่สำหรับเหตุผลที่ผู้เขียนคิดว่าอนาคตของชาวนา
จะไม่เป็นไปในแนวทางที่หนึ่งนั้น ก็มีดังต่อไปนี้คือ

- (1) การผลิตแบบทุนนิยมรอบนอกในประเทศไทยไม่มีการผสมผสานสอคล้อง
(disarticulated) ซึ่งเห็นได้ชัดโดยเฉพาะ
เฉพาะตอนต้น ๆ ของการเริ่มถูกผนวก
เข้าไปในระบบทุนนิยมโลก ซึ่งไทย
เราเน้นหนักเฉพาะการผลิตข้าวเป็น
สินค้า ทำให้แรงงานของเราส่วนใหญ่
อยู่ในเขตชนบท ซึ่งก็มีผลสืบเนื่องมา
จนถึงปัจจุบัน
- (2) ถึงแม้ปัจจุบัน บริษัทธุรกิจการเกษตร
จะได้มีการขยายกิจการมากขึ้น ก็มีได้
หมายความว่าบริษัทธุรกิจการเกษตร
จะเข้ามาแทนที่การผลิตแบบชาวนา
โดยสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะสภาพการณ์ใน
ปัจจุบันได้แสดงให้เห็นว่าธุรกิจการ
เกษตรสามารถอยู่ร่วมกับการผลิตแบบ
ชาวนาได้ เช่น การว่าจ้างผลิตตามที
บริษัทต้องการ ซึ่งก็หมายความว่า
บริษัทสามารถกำหนดและควบคุม
ผลผลิตที่ตนต้องการได้ ในขณะที่

กันก็ไม่จำเป็นต้องจ่ายค่าจ้างแรงงาน
ในเวลาที่ไม่ได้ทำการผลิต

- (3) แม้แต่รัฐบาลเองก็ได้แสดงความกังวล
เกี่ยวกับปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงาน
จากชนบทเข้ามาในเขตเมือง ดังแสดง
ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคม
แห่งชาติฉบับที่ 4 และฉบับที่ 5 ซึ่ง
สะท้อนให้เห็นว่าอุตสาหกรรมในเขต
ตัวเมืองไม่สามารถโตพอที่จะดูดซับ
แรงงานจากชนบทได้ ดังนั้น รัฐบาล
จึงต้องมีมาตรการควบคุมแรงงานเช่น
นโยบายการสร้างงานในชนบท เพื่อ
ให้ประชาชนมีงานทำ แทนที่จะอพยพ
เข้ามาหางานทำในเมืองในฤดูแล้ง
- (4) การแนะนำระบบการปลูกพืชหลาย
ครั้งและวิทยาการการเกษตรแผนใหม่
เพื่อช่วยให้ชาวนาทำการเพาะปลูกได้
มากขึ้น เพื่อเป็นการเพิ่มพูนรายได้
ซึ่งจะทำให้ชาวนาสามารถเป็น "ชาว
นา" ได้ต่อไป
- (5) อาชีพเสริม (subsidiary occupa-
tions) เนื่องจากได้มีการพัฒนาเมือง
ในเขตรอบนอกขึ้นมามากหลายเมือง ดัง
นั้นชาวนาจึงมีโอกาสมากขึ้นในการที่
จะหางานทำในเมืองเขตรอบนอก
(regional cities) โดยไม่จำเป็นต้อง
มีที่อยู่อาศัยในเมือง ทั้งนี้เพราะการ
คมนาคมที่สะดวกขึ้น ทำให้การเดินทาง
จากที่อยู่หมู่บ้านไปทำงานใน
เมืองเป็นไปได้โดยสะดวกขึ้น ยก
ตัวอย่างเช่นเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมือง

เขตรอบนอกเมืองหนึ่ง ผู้เขียนเคยเห็น
กลุ่มจักรยาน, จักรยานยนต์ และรถ
สองแถวบรรทุกผู้โดยสารจากหมู่บ้าน
รอบนอกเช่น สันกำแพง, หางคอง
เข้ามาทำงานในเมืองตอนเช้า และ
ตอนเย็นก็เห็นรถเหล่านี้บรรทุกผู้
โดยสารกลับไปอีก สมาชิกคนหนึ่ง
หรือหลายคนในครอบครัวชาวนาอาจ
เข้ามาทำงานทำในเมือง โดยที่สมาชิก
คนอื่น ๆ อยู่ดูแลที่นา และสมาชิก
ที่เข้ามาทำงานในเมืองก็อาจจะช่วย
ทำงานในนาในช่วงที่แรงงานขาด
แคลน หรือการที่ชาวนาผู้ชายออกไป
ทำงานทำต่างแดน เช่น ซาอุดีอาระเบีย
โดยมีภรรยาและลูก ๆ อยู่ดูแลกิจการ
ในนา โดยชาวนาผู้ชายก็จะส่งเสียเงิน
ทองกลับมา ซึ่งส่วนหนึ่งก็จะใช้
ปรับปรุงกิจการในนาค่อไป ซึ่ง
รายได้จาก “อาชีพเสริม” เหล่านี้ก็

ช่วยให้ชาวนาสามารถคงลักษณะของ
“ชาวนา” ค่อไปได้ โดยไม่ต้องกลายเป็น
เป็นแรงงานรับจ้าง (อาชีพเสริมเหล่านี้
นับรวมถึงการเข้ามาเป็นแม่ค้าค้า
ขายพืชผักในเมือง หรือการเป็นแรง
งานรับจ้างชั่วคราวอื่น ๆ อีกด้วย)

กล่าวโดยสรุป ผู้เขียนเห็นว่าความหายไปของ
ชาวนาเพื่อเป็นแรงงานรับจ้างภายใต้โครงสร้าง
เศรษฐกิจและสังคมแบบทุนนิยมรอบนอกเช่น
ปัจจุบัน มีโอกาสเป็นไปได้ไม่น้อยมาก ผู้เขียนเชื่อ
เช่นเดียวกับ Servolin ในประเด็นที่ว่า การอยู่
ร่วมกันระหว่างฟาร์มขนาดใหญ่กับฟาร์มขนาดเล็ก
นั้นมีทางเป็นไปได้ ทั้งนี้เพราะฟาร์มแต่ละขนาด
ย่อมเลือกผลผลิตทางเกษตรกรรมซึ่งแตกต่างกัน
ว่าเหมาะสมกับขนาดในการผลิต และเทคโนโลยี
ในการผลิตของคน ดังนั้นแทนที่จะแข่งขันแย่ง
ตลาดกัน (ซึ่งชาวนาที่เป็นเจ้าของฟาร์มขนาดเล็ก
ย่อมเสียเปรียบ) ต่างคนก็จะผลิตสนองความ
ต้องการของตลาดอันแตกต่างกัน.

ศูนย์วิทยพัทยากร บรรณานุกรม

1. จักรทิพย์ นาดสุภา และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ (2524) “ระบบเศรษฐกิจไทย ค.ศ. 1851-1910”
ใน จักรทิพย์ นาดสุภา (บรรณาธิการ) วัฒนาการทุนนิยมไทย
กลุ่มเศรษฐศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ ฯ
2. ฉายา ประภาพันธุ์ (2524)
ระบบเจ้าภันนีนาชอกร ชุควัตถุโกสินทร์ตอนต้น สำนักพิมพ์
สร้างสรรค์ กรุงเทพฯ ฯ

3. ณรงค์ เพชรประเสริฐ (2524) “การขยายตัวของทุนนิยมในประเทศไทย 1945 ถึงปัจจุบัน” ใน สมภพ มานะรังสรรค์ (บรรณาธิการ) การขยายตัวของทุนนิยมในประเทศไทย สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ กรุงเทพฯ ฯ
4. ทรงชัย ฉ. ยะลา (2524) “ปัญหาวิธีการศึกษาวิถีการผลิตของไทยอันเนื่องมาจากทฤษฎีการเมืองชั้นกึ่งศักดินา” วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 มีนาคม-เมษายน 2524 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ ฯ
5. นิพนธ์ พัวพงศกร (2524) “ค่าจ้าง เรื่องของคนจน” วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 10 ฉบับที่ 3 กันยายน 2524 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ ฯ
6. มาซารุ คาจิกะ (2525) การเกษตรกับการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ ฯ
7. เมธี กรองแก้ว และคณะ (2524) โครงการสร้างงานในชนบทของรัฐบาล การประเมินผลและการวิเคราะห์ ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ ฯ
8. รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (2524) บทวิจารณ์เกี่ยวกับการประเมินบทบาทบริษัทข้ามชาติในประเทศไทย ใน สมภพ มานะรังสรรค์ (บรรณาธิการ) การขยายตัวของทุนนิยมในประเทศไทย สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ กรุงเทพฯ ฯ
9. วีรพงษ์ รามางกูร (2525) “การจำลองภาพเศรษฐกิจไทยระยะยาว 2525-2529” ใน ถิอชัย จุลาสัย และ มิ่งสรรพ์ สันติกาญจน์ (บรรณาธิการ) เศรษฐกิจไทย อดีตและอนาคต ศูนย์หนังสือเชียงใหม่ เชียงใหม่
10. สุวิทย์ ไทยวัฒน์ (2521) วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลาง 2394-2475 สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ กรุงเทพฯ ฯ
11. สุธี ประศาสน์เศรษฐ (2523) “ระบบทุนนิยมโดยรัฐในประเทศไทย ค.ศ. 1932-1959” ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (บรรณาธิการ) วิวัฒนาการทุนนิยมในประเทศไทย กลุ่มศึกษาเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ ฯ
12. สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร (2524) ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ กรุงเทพฯ ฯ
13. อकिन รพีพัฒน์ (2518) การจัดระเบียบสังคมไทยในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น สำนักพิมพ์พิณเนศ กรุงเทพฯ ฯ

BIBLIOGRAPHY

- 1) *ALAVI, H.* (1973) "Peasant Classes and Primmerdial Loyalties" in **Journal of Peasant Studies**, Vol. 1, No. 1, October.
- 2) *ALAVI, H.* (1973) "The Structure of Peripheral Capitalism" in Alavi and Shanin (eds) **Introduction to the Sociology of "Developing Societies"** Macmillan, London and Basingstoke.
- 3) *ANDREWS, J.M.* (1935) **Siam : Second Rural Economic Survey, 1934-35**, W.H. Mundie, The Bangkok Times Press, Bangkok.
- 4) *BANAJI, J.* (1977) "Modes of Production in a Materialist Conception of History" in **Capital and Class**, Vol. 3, Autumn, 1977.
- 5) *BANAJI, J.* (1980) "Summary of Selected Parts of Kautsky's The Agrarian Question" in Harold Wolpe (ed) **The Articulation of Modes of Production**, Routledge and Kegan Paul, London, Basingstoke and Henley.
- 6) *BERNSTEIN, H.* (1982) "Notes on Capital and Peasantry" in Harriss (ed) **Rural Development**, Hutchinson, London.
- 7) *BROOKEFIELDS, H.* (1975) **Interdependent Development**, Methuen & Co.Ltd. London.
- 8) *CALAVAN, S.* (1974) **Aristocrats and Commonners in Rural Northern Thailand**, Ph.D. Thesis, Illinois at Urbana Champaign.
- 9) *CHAYANOV, A.V.* (1966) **The Theory of Peasant Economy**, (ed. by D. Thorner, B. Kirblay, and R.E.F. Smith) The American Economic Association, Homewood, Illinois.
- 10) *DOS SANTOS* (1981) "The Crisis of Development Theory and The Problem of Depenence in Latin America" in Henry Berstein (ed) **Underdevelopment and Development**, Penguin, Hammondsworth, Middlesex.
- 11) *EDWARDS, R.C. et al (eds)* (1978) **The Capitalist System**, Prentice Hall, Englewood cliffs, New Jersey.

- 12) *ELLIOTT, D.* (1978A) **Thailand : Origin of Military Rule,** Zed Press, London.
- 13) *ELLIOTT, D.* (1978B) "The Socioeconomic Formation of Modern Thailand" in Turton, Fast, Caldwell (eds) **Thailand : Roots of Conflict** Russell Press, Nottingham.
- 14) *EVANS, P.* (1979) **Dependent Development,** Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- 15) *FOSTER-CARTER, A.* (1978) "Can We Articulate Articulation?" in J. Clammer (ed) **The New Economic Anthropology,** St. Martin's Press, New York.
- 16) *FRANK, A.* (1971) **Sociology of Development and Underdevelopment of Sociology** Pluto Press, London.
- 17) *FRANK, A.* (1975) **On Capitalist Underdevelopment,** Oxford University Press, Delhi, Calcutta, Madras.
- 18) *FRIEDMANN, H.* (1980) "Household Production and The National Economy : Concepts For The Analysis of Agrarian Formations" in **Journal of Peasant Studies,** Vol. 7, No. 2.
- 19) *GALESKI, B.* (1972) **Basic Concepts of Rural Sociology,** Manchester University Press, Manchester.
- 20) *GOODMAN & REDCLIFT* (1981) **From Peasant to Proletarian,** Basil Blackwell, Oxford.
- 21) *HARRISS, J.* (1982) **Capitalism and Peasant Farming,** Oxford University Press, Bombay.
- 22) *IDDHIJIRAJARAS, N.* (1977) **Bamboo Village,** Ph.D. Thesis, University of California, Berkeley.
- 23) *INGRAM, J.C.* (1971) **Economic Change in Thailand, 1850-1970,** Stanford University Press, Stanford, California.
- 24) *JOHNSTON, D.B.* (1975) **Rural Society and The Rice Economy in Thailand, 1880-1930** Ph.D. Thesis, Yale University.
- 25) *JUDD, L.* (1977) **Chao Rai Thai,** Suriyaban Publishers, Bangkok.

- 26) *LACLAU, E.* (1971) "Feudalism and Capitalism in Latin America", *New Left Review*, May-June.
- 27) *LENIN, V.I.* (1956) *The Development of Capitalism in Russia*, Foreign Language Publishing House, Moscow.
- 28) *MARX, K.* (1979) *Capital Vol. 1*, Penguin, Hammondsworth, Middlesex.
- 29) *MARX & ENGELS* (1968) *Selected Works* (in one volume), Lawrence and Wishart, London.
- 30) *MARZOUK, G.A.* (1972) *Economic Development and Policies*, Rotterdam University Press.
- 31) *MIZUNO, K.* (1975) "The social organisation of rice growing villages" in Ishii (ed) *Thailand : A Rice Growing Society*, The university Press of Hawaii, Honolulu.
- 32) *PAUW & FEI* (1973) *The Transition in Open Dualistic Economies*, Yale University Press.
- 33) *PERMTANJIT, G.* (1982) *Political Economy of Dependent Capitalist Development : Study on The Limits of The Capacity of the State to Rationalize in Thailand*, Social Research Institute, Chulalongkorn University, Bangkok.
- 34) *POTTER, S.H.* (1977) *Family Life in a Northern Thai Village : A Study in The Structural Significances of Women*, University of California, Berkeley.
- 35) *ROXBOROUGH, I.* (1979) *Theories of Underdevelopment*, Macmillan, London and Basingstoke.
- 36) *SANTIKARN, M.* (1983) "The Role of The Private Sector in The Development of Agriculture in The Lower North". memiograph, Department of Economics, Chiangmai University, Chiangmai.
- 37) *SHANIN, T.* (1972) *The Awkward Class*, Oxford University Press, London.
- 38) *SHANIN, T.* (1979) "Defining Peasants : Conceptualisation and Deconceptualisation Old and New in a Marxist Debate" in *Journal of Peasant Studies*, 8:4 (Fall, 1979).

- 39) *SHARP & HANKS* (1973) **Bang Chan: Social History of A Rural Community in Thailand**, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- 40) *SILLOCK, T.H.* (1970) **The Economic Development of Thai Agriculture**, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- 41) *SKINNER, W.G.* (1957) **Chinese Society in Thailand**, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- 42) *SWEEZY, P.M.* (1949) **The Theory of Capitalist Development**, Dennis Dobson Limited, London.
- 43) *THAILAND* (1966) **Industrial Development and Investment in Thailand**, Ministry of Industry, Bangkok.
- 44) *THAILAND* (1970) **Statistical Handbook**, National Statistics Office, Bangkok.
- 45) *THAILAND* (1980) **Statistical Handbook**, National Statistics Office, Bangkok.
- 46) *TOMOSUGI* (1980) **A Structural Analysis of Thai Economic History**, Institute of Development Economics, Tokyo.
- 47) *TURTON, A. et al(eds)*(1978) **Thailand : Roots of Conflict**, Russell Press, Nottingham.
- 48) *YONGKITTIKUL, T.* (1981) "The Thai Economy in the 1980's : Significant Issues, Problems and Prospects" in Somsakdi Xuto (ed) **Thailand in the 1980's**, TURA Institute, Bangkok.
- 49) *ZIMMERMANN, C.C.*(1931) **Siam Rural Economic Survey, 1930-31**, Bangkok.